

Kádár János és Nagy Imre politikai koncepciója 1956-ról

OTDK-pályamunka

Jelige: Hivatásos_Reakció

2013.

Tartalomjegyzék

Bevezetés, témakijelölés	1
A felhasznált források ismertetése	2
A „forradalom”, mint a politikai legitimáció forrása.....	4
A hatalmi krízis és megoldási lehetőségei	6
Párhuzamosságok és frazeológiai eltérések a „katonai diktatúra” kérdésében	9
Kádár és Nagy a „forradalom élén”	10
A fordulat napjai – az életutak szétváltnak	14
A kádári „kényszerlegitimáció”.....	16
Az „ellenforradalom” paradigma tartalma	19
„Ellenforradalom volt ez a javából”	19
Nagy Imre és társai szerepének átértékelése	22
Követett és elvetett múlt – A Rákosi-korszak megítélése.....	27
Összegzés, befejezés	29
Felhasznált irodalom	31
Mellékletek	34

I. Bevezetés, témakijelölés

Dolgozatom témáját egy alapvető felismerés körvonalazta: a Kádár-rendszer működési logikáját, természetét az 1956-ból leszűrt hatalomtechnikai következtetések határozták meg. Eme tény miatt nem kerülhető meg Nagy Imre alternatív szocializmusmodellje és ennek történeti realitásvizsgálata sem – a kádári politikával összevetésben, hiszen az az előbbi elvetésén is alapult. Úgy is mondhatnók, a Kádár-rendszer három évtizedének bármely szakasza vizsgálatakor – különösen az 1956–63 között a történeti irodalom által „*megtorlás és konszolidáció*” kifejezésekkel aposztrofált időszakban – 1956-tal kapcsolatos és abból eredő, oda visszavezető összefüggésekre lelünk. Magam ebben a dolgozatban a Kádár János nevével fémjelzett korszak évtizedeinek, genezisének egyik megfellebbezhetetlen *ideológiai alaptételét* vizsgálom, mely fontos meghatározója a korszaknak: miként lett 1956 decemberére a pártvélemény és Kádár személyes véleménye is „ellenforradalom” 1956 történéssorozatáról? A munka központi magva a forradalom–ellenforradalom ellentétpár egy látens politikai vitában¹ való leképeződése, a forrásokból kivonatolható és egymással összevethető információk rendszerbe foglalásával tematikusan bemutatva a két politikus nézeteit. Az itt olvasható írás célja, hogy bizonyos, a felhasznált forrásokból kidomborodó, rendre visszatérő nyelvi-ideológiai paneleket több szempontból körüljárjon, árnyaljon, feltárja azon történeti és lélektani mozgatórugókat, melyek azok kialakulását befolyásolták – egy új paradigma felállítása nélkül.

A dolgozat módszertanilag a modell- és a komparatív (összehasonlító) módszert követi. E módszerből is adódik a köztörténeti eseményekre való relatív érzéketlenség. A munka a koncepció alakulását a rendszerezés miatt nem mindig időrendben követi, sokkal inkább a tematikus megszerkesztettség jellemzi. A dolgozat vizsgálati horizontja 1956. október 23. és 1957. júniusa között húzódik. Ennek az önkényesen kijelölt időintervallumnak a források alapos áttanulmányozása után az a magyarázata, hogy lényegében az ellenforradalom, mint „rendszerlegitimáló teória” valamennyi eleme a maga kontextusában ekkora lesz teljesen készen, innentől fogva csak annak a koronaperre való gyakorlati alkalmazása történik meg, érdemben új elemmel az nem bővül. Illusztratív jelleggel ezen időhorizonton kívüli kulcsdokumentumokból is idézni fogok.

¹ Kahler–M. Kiss 1997: 293.

II. A felhasznált források ismertetése

Az írásmű forrásbázisát Nagy Imre romániai fogságban írott, román gyártmányú jegyzettömbre legépett, két változatban fennmaradt anyag magyar nyelven véglegesített kézirati példánya, valamint Kádár János forradalommal kapcsolatos monológjait tartalmazó központi és intéző bizottsági jegyzőkönyvek, beszédek adják. Az előbbi időintervalluma 1956. november végétől 1957. februárjáig tart, ez indokolja a dolgozat időbeli horizontjának kijelölését is. A MSZMP 1957. júniusi plénumáig követett kádári szólamok és határozatrészek így párhuzamba állíthatók a fontos pontokon a Snagovi jegyzetek c. kötetben nyomon követhető Nagy Imre által lejegyzett véleménnyel².

Nagy 1957. április 14-én történt letartóztatása alkalmával a magyar belügyi megbízottak minden iratát lefoglalták, feltehetőleg ezekben a napokban fejezte be a snagovi naplót. A hatóságok két csoportba rendezték a román szervek által átadott anyagot: a Feljegyzések c. részt megelőzi egy 124 oldal terjedelmű 1957-es gépelés Gondolatok, emlékezések címmel.³

A magyar hatóságok által kettébontott rész stilisztikailag is és tartalmilag is jól elkülöníthető egymástól. A Gondolatok c. rész sokkal összeszedettebb, annak ellenére, hogy rövid idő alatt megírt nagy mennyiségű anyagot tartalmaz. Jól átlátható, fejezetekre osztott, tagolt szerkezetben íródott. Megállapításai tárgy-és ténszerűek, tömörök és rövidek. A személyesen megélt bizonyító erejű események mellett sok esetben tárgyi pontatlanságokból leszűrt következtetéseket is tartalmaz. Számos kérdés kifejtését halogatja. Az írásmű jellegváltozásában a fordulópontot az októberi eseményeket ellenforradalomként definiáló decemberi párthatározat jelentette, a napló az erre való reflexiók miatt műfajilag nyíltan perlekedő politikai naplóvá változik, a józan érvelés helyett indulat diktálta leírásokat találhatunk. Ez érthető, hiszen az ellene meginduló vádfolyamra ezen a módon tud érdemben reagálni. Célja az önigazolás, mely egyben perbe fogása után önvédő állításainak alapja lesz. Nagy Imre ekkor már egyértelműen vádlottnak és bűnbaknak érzi magát, ez indokolja az olykor már mániákusnak tűnő önismételgetést a szövegben⁴. Sajátossága a forrásnak, hogy benne végső összegzésre nem kerül sor. Politikai elemző írását nem tartja „pártos marxista elemzésnek”⁵. A tényleírások mellett

² Egy doktori értekezés tárgya lehetne egészen 1989-ig nyomon követni 1956, mint ellenforradalom megjelenését és adott korszakban történő interpretációját.

³ Vida István: Előszó. Nagy 2006: 7, 50. Rainer 1992: 124–125.

⁴ Rainer 1992: 125, 127, 132.

⁵ Nagy 2006: 187.

megfigyelhető saját személyének és nézeteinek talán túlzott kiemelése is⁶. Megfogalmazza sajátos politikai teóriáját: a keleti blokk államai és a Szovjetunió közötti viszonyt a *pancsa szila*⁷ alapján rendezné újra.

Grafológusok a snagovi kézirat⁸ vizsgálatával viszonylag pontosan fel tudják térképezni Nagynak a szöveg írása közbeni lelkiállapotát: szöges, kemény, jól strukturált kézírása lehajló sorvégeivel kínzó, önmarcangoló szorongása mellett egy saját meggyőződéséhez rendkívüli akaraterővel hű politikus képét mutatja⁹. A kényszerű számkivetettségéből adódó dühöt a történelmet megérteni akaró szándéka ellensúlyozza.

Kádár Jánosnak, az októberi eseményekről való gondolatait elsősorban szintén hiteles és eredeti primér forrásból, a fent megjelölt időintervallumban készült párttestületek jegyzőkönyveinek ide vonatkozó részeinek beszéltetésével – és belső, tartalmi kritikájával – kívánom megidézni. A jegyzőkönyvek sajátossága, hogy a szétesett pártállam hanyag iratképző gyakorlatából adódóan¹⁰ a lejegyzett adatok minősége és így értékelhetősége is változó. Szó szerinti leiratok és tartalmi lejegyzések jellemzik a dolgozatban tárgyalt időintervallumban született IIB (a Politikai Bizottság „elődje”)- és IKB¹¹-jegyzőkönyveket is, ezek emiatt kellő forráskritikával kezelendők, de kétséget kizáróan hitelesek¹². A határozatok sajátossága, hogy a pártban meglévő viták ellenére azok rendre a párt első emberének véleményét tükrözve fogalmazódnak meg.

III. A forradalom, mint a politikai legitimáció forrása

A dolgozatban – a téma jellegéből adódóan – forradalom alatt a társadalom sokszínű követelésrendszerét és a vizsgálandó két politikai kontextus forradalom-képét fogom érteni, előbbit a következő fejezetben tárgyalt tartalommal. A tárgy és az elemzési szempontok miatt a forradalom itt elsősorban legitimációs kérdésként kezelendő.

⁶ Nagy 2006: 129.

⁷ Az először 1954. június 28-án, indiai–kínai szerződéssel megfogalmazódó *öt elv*, melyet az 1955-ös bandungi értekezlet is bevesz *10 alapelve* közé és más multilaterális szerződések is a nemzetek békés együttélésének alapelveként fogadtak el. Horváth 2005: 175, 525.

Nagy Imre „vesszőparipája” az *öt elv*: a szuverenitás, a függetlenség, a belügyekbe való be nem avatkozás, nemzeti önrendelkezés és az egyenjogúság. „Belső emigrációjában” írott tanulmányaiban ezeket jelöli ki jövőbeli célként a moszkvai hatalom és a szatellitállamok viszonyának újrendezése során vezérfonalként. Sőt, szerinte 1956 harcának függetlenségi jellege is végső soron szerinte ezen *öt elv* realizálását kívánta. Nagy 2006: 67–88.

⁸ 1. melléklet

⁹ W. Barna–Szötsné, 2007. 82–89.

¹⁰ Balogh–Némethné 1993: 7.

¹¹ Feles 1979: 22.

¹² Balogh–Némethné 1993: 7.

Kádár és Nagy nézetei nem érthetőek annak rövid felvázolása nélkül, hogy az általuk képviselt politikai filozófia és „pártmitológia” miképp értelmezte jelenkorát – a történelmi messianizmus kereteibe illesztetten. 1945 után a Magyarországot markába kerítő szovjet világhatalom helyi rezidensei, a kommunista politikai elit a hatalom kisajátításának folyamatát két lépcsőben végrehajtott „szocialista forradalomként” értelmezte. Az első szakaszban (1945—47) az MKP és társutasai, az „egyesült magyar progresszió” egy polgári demokratikus forradalom keretében felszámolta a tradicionális társadalmi-gazdasági struktúra lényegi elemeit és a hatalommegosztáson alapuló, bár súlyos deficitekkel működtetett demokratikus hatalmi rendszert, amivel lerakták a népi demokrácia alapjait. 1947 után a munkás-paraszt demokratikus diktatúrát felváltotta a proletárdiktatúra, mely a munkásegység 1948-as megvalósulásával létrejövő egypárt, az MDP-n keresztül érvényesül.¹³ E forradalom tehát egy legitimációt eredményező történelmi folyamatként is értelmeződött.

A munkásosztály s az erre való hivatkozás volt az a filozófiai perspektívafogalom, mely „kettős metamorfózisával” a kommunisták, mint a hivatkozott osztály élcsapatának hatalmát igazolta. A metamorfózis lényege, hogy a filozófiai legitimációból politikai-hatalmi legitimációs logika lesz, mely a párt erőszak szervei által – a többség egyetértésére hivatkozva – szervezett társadalmi erőszakká válik¹⁴. A „munkáshatalom” tehát valójában egy párt teljhatalmát és politikai céljai jogosságát jelentette. A zsarnoki despotizmus, a tömegterror azonban mindig legitimációs deficitre utal, azaz a hatalom birtokosai és a kormányzottak közötti konszenzuális hatalomgyakorlási-jogbiztosítási alapelvek hiányára. Az önmagukat forradalminak tételező kommunista rezsimek sohasem lehetnek legitimek, mert a népszuverenitás formuláját kifordítva alkalmazzák: egy hatalom által kialakított népakaratot erőltetnek rá a népre¹⁵.

1956-ban azonban világossá válhatott az MDP korifeusainak, a hogy hatalmuk társadalmi alapjának tartott munkásságról és parasztságról alkotott „alkati modellbe” belegyömöszölt – hamis – kommunista identitásnak a valóságban nyoma sincsen. Ha mindaz igaz lenne, akkor logikai képtelenségnek bizonyulna a tömegmozgalom, mely ezek szerint saját hatalma ellen lázadt volna fel. A „kommunista alkati modellnek” mindvégig naiv híve maradt maga Kádár is¹⁶.

¹³ ÚML 1962, 6: 258.; ill. ÚML 1962, 5: 484.

¹⁴ Gerő 2007: 114—116.

¹⁵ Ferrero 2001: 69, 228—229.

¹⁶ Id. későbbi fejezetekben Kádár társadalomképéről.

Ez az elvi keretrendszer határozta meg gondolkodását 1956. októberéről is: „a marxizmus–leninizmus igazsága szerint hazánkban 1945–46-ban forradalom ment végbe, mégpedig proletárforradalom, klasszikus meghatározás szerint. Ez a forradalom győzedelmesen megdöntötte a kapitalisták uralmát és megteremtette a munkásosztály hatalmát. A munkásosztály átvette a hatalmat, ez történelmi tény, amit itt megtárgyalni nem kell. Marxisták-leninisták számára elkerülhetetlenül az a kérdés tehát, hogy lehetséges-e egy győzelmes proletárforradalmon belül ellenforradalom? Erre a válasz teljesen világos. Győzelmes proletár forradalom rendszerében nem lehetséges semmiféle forradalom, csak ellenforradalom.”¹⁷ Filozófiai és történelmietlen képtelenség tehát ebből következően egy fegyveres tömegmegmozdulást – melynek jelszavai között kezdettől fogva az ő szempontjából „ellenforradalmi jellegűek” is vannak – forradalomnak nevezni, legfeljebb csak jogos sérelmek kijavítását céltételező népfelkelés lehet.

Nagy Imre nem tartja kizártnak forradalom bekövetkeztét még akkor sem, ha ő maga is elfogadja az 1945-től induló proletárforradalom tézisé. Ezzel kapcsolatban „dialektikus materialista alapon” így érvel: „a szocializmusban, a szocialista forradalom után is lehetséges konfliktusok, azaz forradalmak, ha a rossz vezetés miatt az ellentétek kiéleződnek és kirobbannak. S ez nem ellenforradalom, amint azt hangoztatják.”¹⁸ Gondolkodásában tehát a forradalom valójában egy hatalmi puccs és egy korlátozott hatalommegosztás keveréke.

IV. A hatalmi krízis és megoldási lehetőségei

1956. október 23-a után az MDP története legsúlyosabb válságát élte át. Nagy Imre „belső emigrációjában” egy összeomlás bekövetkeztét már 1955-ben világosan látta: „Kétséges, hogy holnap ez már hozhat-e (értsd: a június politika újbóli felújítása – G. M.) megoldást, elegendő-e a júniusi elvekhez visszamenni? Félő azonban, (...) bizalmukat veszítve, a júniusi úttól és a kommunista párttól is elfordulnak a tömegek és jóval messzebbre kell visszamenni, hogy urai maradhassunk a helyzetnek.”¹⁹ Ezek a sorok az 1956-os magyar társadalom fellépésének és az MDP vezető testületein belüli belső törések fényében látnoki erővel bírnak. Saját válságteóriájának alátámasztását, visszaigazolását

¹⁷ MOL M-KS 288. f. 4/3. ö. e. 8. lap.

¹⁸ Nagy 2006: 221.

¹⁹ Nagy 1955: 145, 147.

látta október történéseiben. 1956 nyarán Kádár is érzékelhette, hogy a pártellenzék mögötti tömegmozgalom aligha fog megállni az MDP által gondolt határoknál.²⁰

A forradalommá változó népfelkelés legfontosabb kérdésfeltevése az volt, hogy kié is a tényleges közhatalom az országban, s ez a hegemon egypártrendszerrel működtetett diktatúra legitimitását súlyosan érintette. Miképp vetődött fel ez a kérdés a párt felső vezetésében? Hiszen az előálló politikai krízis kezelésének sikeressége az erre a kérdésre adott válasz minőségétől függött.

Egyrészt a rendszer, az egypárt tévedhetetlensége nem kérdőjeleződhetett meg, így pusztán az ezt a szisztémát rosszul működtető Rákosi-korban demoralizálódott vezetést kell lecserélni hiteles, a társadalom bizalmát még minimális mértékben élvező kommunista politikusokra. Kádár Jánosnak is ugyanez volt az alaptétele az „ellenforradalom” paradigmájának megalkotása során. Nagy Imre struktuális gondokat látott: ennek feloldását a többpártrendszer átmeneti visszaállításában látta. *„A népi demokrácia formájában is, tartalmában is egypártrendszerű szovjetállam hasonmásává vált, vagyis elvesztette népi demokratikus jellegét, amely pedig az átmeneti szakasz állami és társadalmi rendszere. Vagyis átugrottuk a fejlődés egy átmeneti szakaszát.”*²¹ Magyarán szólva: a népi demokráciát követő proletárdiktatúra, mint „államforma” túl gyorsan következett be, így 1956 lehetőséget nyújt a kihagyott szakasz „bepótlására”. Hisz abban, hogy más népi demokratikus országok mintájára ez az *„átmenet biztosabbnak és szilárdabbnak látszik a többpártrendszerű állami és társadalmi berendezkedések mellett”*.²²

Másrészt október napjaiban az egyetlen cél az MDP részéről a párt hatalmi kizárólagosságának megőrzése volt a *„népi demokratikus alapok”*²³ minimális mértékben történő feladása nélkül. A pártvezetés kontextusa az volt, hogy a hatalomért folyó versenyfutásban ki tudja megnyerni a tömegeket, az MDP, avagy az „ellenforradalom”? Erre a hosszú távú stratégiai célra – a forradalom egyre radikálisabb követeléseire válaszul²⁴, azokra reagálva és nem azokat felülről irányítva – két taktikai terv született. A népfelkeléssel szembesülve mintegy „zsigerileg” az „ellenforradalom” lokális karanténozása és fegyveres felszámolási kísérlete október 23—26-a között, majd ennek

²⁰ Rainer M. 2006: 32.

²¹ Nagy 2006: 137.

²² Uő.: 137.

²³ Ez alatt az MDP hatalmi monopóliumát, a polgári tulajdonformák felszámolásával létrejövő szocialista köztulajdonon alapuló gazdasági rendszert, párt- és állami szervek összefonódását, a plurális viszonyok (véleményszabadság, civil szféra) elfojtását és utóbbiak „transzmissziós szíjakként” való működtetését értem.

sikertelensége után október 26—28-a között megfogant a „*kis október szocialista forradalom*” teóriája, azaz a „konszenzusos hatalomátmentés” válságkezelési módszere.

Felismerték az MDP KV berkein belül, hogy a további fegyveres „attack” hiteltelenné teszi a munkáosztályra való további hivatkozást és növeli a pártellenes közhangulatot, hiszen az összecsapásokban érintettek többsége „osztályszempontból” munkás és paraszt, azaz a rendszer legitimációs bázisának képzelte tartópillérei.²⁵ A párt nem pusztán valós társadalmi pozícióit értelmezte félre, hanem utóbbi taktikával egy olyan utat választott, melynek megvalósítása eredeti céljaival ellentétes. Egyértelmű, hogy a legitimációs válság okozta társadalmi támogatás hiányának megszüntetése csak tárgyalásokkal és a követelések beemelésével, azok teljesítésével valósítható meg. A pártállam vezetőinek forradalmisága ugyanakkor nem az ’56-os magyar társadalom – egyébként sokszínű, de mindenképpen pártiktatúra-ellenes – programja teljességének átvételében és felülről történő megvalósításában állt. Ebből adódott az anakronisztikus ellentmondás: a társadalmi követelések kielégítése a hatalom megosztását elkerülhetetlenné tenné, s ez szöges ellentétben áll a párt mindvégig megvalósítani kívánt hatalommaximalizáló törekvéseivel. Mező Imre fogalmazza meg október 28-án: „*Sajnos ma fel kell adni bizonyos pozíciókat, nehogy elsöpörjenek.*”²⁶

A párt által kitalált megfelelő forma a „*kis októberi szocialista forradalom*” terminusban foglalható össze, mely szerint az „élcsapat” a jogos tömegmegmozdulás *élére állva* küzd a hibák kijavításáért.²⁷ Az MDP élre állása az október 26-i KV-nyilatkozat²⁸ belső logikája alapján szükségszerűen magával kellett vonja a társadalmi akarat Pártnak történő önkéntes alávetését és a kijelölt mozgástér elfogadását az MDP-re veszélytelen követelések kielégítéséért cserébe. A forradalom párttól való különállását és egyáltalán az MDP hozzáállást a felkeléshez Csongovai Per Olaf fogalmazza meg a legfrappánsabban visszaemlékezésében: „*nem azt ajánlottam, hogy a forradalom lépjen be a pártba, hanem a párt lépjen be a forradalomba*”²⁹ - válaszolta Kádár azon kérésére, hogy a felkelők biztosítsák a pártépületek védelmét. A felkelt társadalommal még mindig a kizárólagos erő pozíciójából kívántak megegyezni, holott már a forradalom által illegitimnek nyilvánított párt hatalom kellett kullogjon az események után.

²⁵ Uő. 50—57.

²⁶ Ripp 1997: 118.

²⁷ M. Kiss 2006: 13—15.

²⁸ Gyurgyák 1989: 83—84.

²⁹ Keller-Körösi-Molnár 2006: 211.

Nagy Imre számára a párt októberi taktikai irányváltásai reformkoncepciójába beleilleszthetőek voltak, melynek megvalósítását (a „júniusi politika” felújítását) ezeken keresztül remélte kivitelezni. Kádár János megnyilatkozásaiból ilyesfajta eszmei megfontolások, távlatos reformelképzelések nem olvashatóak ki, ami az általa is vállalt ideológiai képzetlenségéből is adódott. Számára elsődleges és kizárólagos cél az akut politikai válság – ami a párt hatalmának egyre fogyatkozó „teljességét” jelentette – megoldása, felszámolása volt, nem válogatva az eszközökben.

A többség nem kívánt megalkudni az MDP által kínált alapokon és ez által félbehagyni az egyre inkább sikerrel kecsegtető – és Nagy Imre személyében bizonyos kérdésekben némileg szövetségest is találó – valódi demokratikus átalakulást, a pártállam lebontását és az újrakezdést. Ezt jól mutatják a Borsod Megyei Munkástanács és Diáksparlament október 30-án rádión közölt közleményének záró megállapításai: *„kompromisszumos ígéretek, melyekkel eddig kísérletezett a kormány, nem elégítenek ki bennünket. Mi továbbra is követeléseink maradéktalan teljesítését és nem kompromisszumokat kérünk. A kompromisszumokból már elégünk van”*³⁰

V. Párhuzamosságok és frazeológiai eltérések a „katonai diktatúra” kérdésében

A katonai diktatúra bevezetését és alkalmazását Nagy Imre és Kádár János egyaránt szükségesnek tartotta³¹ – hiszen a tömegmozgalom megtapasztalása „ösztönszerűen” ezt indukálta. Nagynak ez a véleménye annak a következménye is volt, hogy a párt nem állt kezdettől fogva az események élére³², és így képtelenné vált az ellenforradalom kordában tartására, mely így elszabadult és a párthatalom hatalmi tereit, szimbólumait rombolta. Lényegében már ekkor a majdani, 26-tól körvonalazódó taktika hiányát kéri számon. Kádár a szovjet- és kommunistaellenesség elemi megnyilvánulásaként értelmezte mindvégig a nemzeti szimbólumok megjelenését és a párt hatalmi szimbólumainak ezekre való lecserélését, ami ellenforradalmi cselekedetnek minősült.

A november 4-e utáni „látens vita” elsősorban a használt kifejezőkészletben látszik, a népfelkelésről adott értékelésük minőségileg, tartalmilag nem különbözik egymástól. Kádár beszédeiben azonban sokkal inkább érezhető a forradalom-ellenforradalom váltakozó tendenciáinak kidomborítása: a 24-i hivatalos pártvélemény

³⁰ Gyurgyák 1989: 215.

³¹ Ld. Mikojan és Szuszlov október 24-i rejteltáviratát. Szereda—Sztikalin 1993: 104—105.

³² Ennek kimondását október 26-án üdvözölte is, bár megkésettnek tartotta a feljegyzések szerint. Ripp 1997: 106.

ismertetésében kiemeli, hogy a népi demokratikus rend ellen támadt sötét, reakciós hordákkal szemben a politikai harc a munkásosztály főerejével zajlik a rendszer alapjait védelmezendő.³³ Nagy ezt a tételt árnyaltabban ugyan, de október 25-én megerősítette: *„Kisszámú ellenforradalmár, felbujtók népköztársaságunk rendje ellen fegyveres támadást indított, amelyet Budapest dolgozóinak egy része az ország helyzete felett érzett elkeseredése következtében támogatott. Ezt az elkeseredést okozták a múlt súlyos politikai és gazdasági hibái.”*³⁴ Fontos különbség a két szöveg között, hogy a Nagy által ellenforradalmároknak tartottak vélelmezett számarányát nem nagyítja fel, másrészt – 25-én már miniszterelnökként mondott – szövegében benne rejlik a felkelés jogosságának elismerése, melyet a trojka bűnei okozta felháborodás hitelesít, s ez ekkor még nem volt a párt által elfogadott, a társadalomnak szóló „hivatalos” nézet³⁵. Kádár János az MDP KV október 28-i ülésén úgy összegezte az október 26-ig követett pártvéleményt: *„Ellenforradalmi támadás a népi demokratikus államhatalom ellen – ez volt eddig az értékelés. Most megfordítani.”*³⁶ A „nép hangja” azonban radikálisan elutasította a felkelés ellenforradalomként való megbélyegzését: *„Ez nem ellenforradalom, ez a nép sok éva óta felgyülemlett szabadságvágyának dinamikus kirobbanása.”*³⁷

VI. Kádár és Nagy a „forradalom élén”

Kádár János, október 26—28. között az MDP utolsó főtitkáraként kijelöli a Központi Vezetőség ülésein az új taktikai irányvonal tartalmát és fő sarkpontjait³⁸ – a keményvonalas, ortodox sztálinisták ellenállása ellenére, azaz korántsem vita nélkül. Nagy Imre egyetértően viszonyult a Kádár által bejelentett váltáshoz, noha szerinte kezdettől fogva ezt az utat kellett volna követni.³⁹

Kádár szerint mivel *„ténylegesen munkástömegek vannak velünk szemben”* és a *„Vidéken lévők nem tekinthetők ellenforradalmiaknak. Egész tarka-barka képet mutatnak.”*⁴⁰, az egyoldalú ellenforradalom-értékelés tovább nem volt tartható. Ez nem a

³³ „Népi demokráciánk elleni aljas támadásuk célja az, hogy népi demokratikus rendszerünket megdöntsék” (...) „az egészséges kibontakozást akarja meggátolni az ellenforradalmi hordák támadása.” Az MDP Központi Vezetőségének felhívása. 1956. október 24.

³⁴ Szakolczai 2006: 112.

³⁵ Az október 26-i KV-ülésen Nagy beszédének pártra gyakorolt hatása vitát is váltott ki, sőt, árulónak is nevezték emiatt. Ripp 1997: 70—71.

³⁶ Uő. 116.

³⁷ Erről bővebben: Rainer 2008: 40. Feitl 1989: 45—48.

³⁸ 3. melléklet

³⁹ Uő. 106.

⁴⁰ Uő. 68, 98.

KV-n belül kisebbségben lévő Nagy Imre-szárny (Nagy, Losonczy, Donáth) győzelmét jelentette, amivel november 4-e után többször is érvel, kihúzva ezzel magát a közös döntésből.

Hogyan nézett ki a gyakorlatban a tömegek megnyerése érdekében tett nyitás? A főtitkár szerint a szektáriánus hibák elismerésével kell bizalmat ébreszteni egy *nemzeti egységkormány jellegű kormány* felállításával, mert a jelenlegi kormányt a régi rendszer képviselőjének tekintik.⁴¹ Szociális programot kell adni, a demokratikusan, alulról szerveződött önkormányzati típusú testületeket el kell ismerni, amelyekbe az újráválasztások során be kell épülniük a párt érdekeit védő megbízható kádereknek, akik tompítják, eliminálják az azokban meglévő, alapvetően antikommunista forradalmi programot. Ezzel lényegében hozzájárul a széteső pártállami intézményrendszerrel párhuzamosan az új, kommunistáktól az idő előrehaladtával egyre inkább mentes forradalmi intézményi struktúra felállításához, legalizálja azok tevékenységét.

Az első, legegységesebb jelzés Nagy Imrétől, a koalíciós kormány miniszterelnökétől hangzott el a társadalom felé október 28-án: „*A kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna.*”⁴² Nagy Imre és Kádár János kifelé nem mutathattak jelentős nézetkülönbséget, hiszen a stratégiai célban továbbra is egyek voltak, így Nagy Imre alábbi szavaival, melyet október 28-án mondott, mindketten egyetérthettek – egy jelzős szerkezetet leszámítva, s ez lényeges: „*reakciós, ellenforradalmi elemek (...) igyekeztek az eseményeket felhasználni a népi demokratikus rendszer megdöntésére. De az is vitathatatlan, hogy ezekben a megmozdulásokban elemi erővel bontakozott ki egy nagy, egész népünket átfogó és eggyé forrasztó nemzeti demokratikus mozgalom.*”⁴³ A közös elvi alap kettejük között a „kis októberi szocialista forradalom” tézisének elfogadása volt, mely mindkettejük részéről a sztálinizmus hazai variánsának elítélését jelentette.⁴⁴ Ez Nagy számára a minimum, Kádárnak pedig alighanem a maximum volt. Nagy Imre a radikális antisztálinizmuson túl pártérelmiségiként reformkoncepcióval is rendelkezett, míg Kádár ezt mellőzve a hatalmi praxist kritizálva volt mérsékelt antisztálinista.⁴⁵

Csongovai Per Olaf visszaemlékezésének egy részlete hitelesen adja vissza Kádár októberi nézeteit – a forradalmi csoportokkal való tárgyalás kontextusában. „*Kádár*

⁴¹ Uő. 50.

⁴² Nagy Imre rádióbeszéde. 1956. október 28. Szakolczai 2006: 182–183.

⁴³ Szakolczai 2006: 182–183.

⁴⁴ Révész 2006: 215–216.

⁴⁵ Rainer M. 2012: 46.

*elmesélte, először azt hitte, hogy ez egy ellenforradalom, de már rájött, hogy nem az. Azt mondta: „Ez egy eredeti forradalom, mert nem a rendszer, a fönnálló gazdasági-társadalmi viszonyok megdöntéséről van szó, hanem a világtörténelemben egyedülálló jelenséggént a rendszer politikai arculatát akarja megváltoztatni.”*⁴⁶ Kádár tehát a tömegmozgalom „classica specificájaként” a „politikai forradalom” terminust használhatta szívesebben Nagy Imre „nemzeti demokratikus” jelzőjével ellenben. Ebből megmutatkozik Kádár bizalmatlansága a párt által irányítani képtelen forradalmárokkal való tárgyalással szemben, s igazolja, hogy Kádár nem tudott elszakadni az „ellenforradalom” meglététől. Képtelen volt – Nagy Imrével ellentétben – egy egységes reformszellemű tömegmozgalmat látni a felkelt társadalomban. Kádár a maga részéről kategorikusan elutasítja – ebben a konkrét esetben egy platformra kerülve a KV-n belül a katonai diktatúrát továbbra is képviselő keményvonalasokkal – a *nemzeti forradalom* megjelölést, *„mert az azt jelenti, hogy mindenki, aki ellenünk van, forradalmár, és mi ellenforradalmárok vagyunk. Meg kell találni a megfelelő formát.”*⁴⁷

Félreértette a forradalom követeléseinek javarészét. November 30-án a Kádár tatabányai tárgyalásait megőrző jegyzőkönyv tartalmaz egy fontos félmondatot: *„Az ellenforradalom a demokratikus kifejezést másképp értelmezte, mint a becsületes dolgozók”*.⁴⁸ Eszmei premisszái és a társadalom rendszerűnek vélt, de az osztályellenség részéről „megtévesztett” és „tudatos ellenforradalmár” típusú társadalmi felosztása miatt sem érthette, hogy többségi igény a pártállam megreformálása helyett a rendszerváltásra van, az új rendszerben a kommunisták csak a szabad választásokon szerzett mandátumarányuknak megfelelően kaptak volna helyet, az 1945-ös választások után kialakult belpolitikai állapotokhoz hasonlóan. Ebben a struktúrában a kommunista párt – a szovjet nyomás hatására – csak koalícióképző tényező lett volna ismét egy alapvetően kétharmados többségben lévő demokratikus erőtérrel szemben. A Párt számára így maximális visszalépésként csak az 1947-es viszonyok visszaállítása volt elfogadható, hiszen abban a „felszalámizott”, elsorvasztott politikai erők már marginális szerepet játszottak.

Az 1947-es hatalmi belviszonyokhoz való visszalépést jelenthette Kádár azon KV-n tett megnyilvánulása október 26-án, hogy a feladat a „demokratikus erők tömörítése” és

⁴⁶ Keller–Körösi–Molnár 2006: 211.

⁴⁷ Uő. 99.

⁴⁸ Germuska 1996.

tárgyalni csak a „szocializmus platformján állókkal” lehet⁴⁹. Nagy Imrével szemben ő nem az önszerveződő társadalom szocialistának vélt „szelete” felé kívánt nyitni és bevonni azokat a hatalomba – hiszen a társadalomtól félt⁵⁰ –, hanem kényszerűségből egy a kommunista párt által koordinált „ál-többpártrendszerrel” kívánta csillapítani a valódi pluralizmus hiányát, elviselve a hatalomvesztést. Nagy a kormányt és a Parlamentet, mint „állami intézményeket” tekintette a felkelőkkel való tárgyalások elsődleges eszközéül valamely pártszerv helyett, ugyanis reformkoncepciójának szerves része volt a párt- és az állami szervek hatalomban való részesedési arányának újraosztása, mint az 1953-at követő első miniszterelnöksége alatt is látható volt. A társadalomra támaszkodva próbált nyomást gyakorolni a Pártra a reformok érdekében, s kompromisszumokkal mentené a rendszer hatalmi pozícióinak javarészét. Ez nem a pártállam elvetését jelentette, hiszen annak bekövetkeztét a „szocialista forradalom” menetében elkerülhetetlennek és a fejlődés csúcsának tartotta, viszont annak kiépülése túl korai volt, s a párt túlhatalma a Rákosi-féle „bonapartizmus” egyik fontos jellemzője volt.⁵¹ Számára az 1947-es kormányzati szisztémához hasonló viszonyok és a forradalmi szervek intézményrendszerének hatalomba való integrálása együtt adódott. Csak annyiban kívánta a párt hatalmi pozícióit megőrizni, amennyire az szükséges volt reformjai kivitelezése érdekében. Tudta, hogy a kommunisták által koordinált többpártrendszerrel az MDP monopóliuma megszűnik, de ezt gyakorlati okokból szükségesnek is tartotta.

Nagy Imre miniszterelnökként 1956 októberében bonyolult politikai helyzetbe került. Egyszerre kellett bizalmat szereznie és azt megtartania a felkelt nép és szovjet vezetés előtt. A *circulus vitiosus* abban állt, hogy a szovjet vezetés támogatását politikája iránt úgy biztosítsa, hogy fegyveres erővel verje le a felkelt népet, ezzel lehetetlenné téve, hogy az indulatos tömeg szovjetellenes szabadságharccá változtassa az eseményeket.⁵² Viszont ne sodorja veszélybe a párt hatalmi monopóliumát és demoralizálja tovább a „megtévesztett dolgozókat”. Saját túlélése érdekében és politikája támogatásáért minimum passzívvá, súlytalanná kellett tenni a prezídiumon belüli sztálinistákat, és Kádár főtitkár részéről is bizalmat kellett maga iránt elérnie. A pártot jellemző októberi „sodródás” áldozata lesz, melynek egyedüli okozójaként őt és politikáját jelölték meg, ugyanis a

⁴⁹ Érdemes nyomon követni a KV október 26-i vitájában, hogy a párt által, tehát nem szabad választások után megalakítandó koalíciós kormány tagjait miképpen cserélik le a tervezés során egykori társutas politikusokra a „jobboldalinak” tartott eredetileg javasolt személyek helyett. Ripp 1997: 50—60.

⁵⁰ Rainer M. 2012: 45.

⁵¹ Lomax 1989: 68—70.

⁵² M. Kiss 2011: 146, 152, 157—158.

gyakorlatban folytatott „tárgyalásos út”⁵³ Moszkva szemszögéből a párt hatalmi pozícióit gyengítette, az ország semlegességének kimondása pedig végképp diszkreditálta őt.

Nagy politikai gondolkodása október napjaiban teljesebb ki és ér csúcspontjára, Kádár viszont nem halad a Nagy-féle következtetésekkel együtt és nem válik a felújítandó júniusi politika feltétlen hívévé, noha bizonyos paneleket átvehetett a miniszterelnöktől. Kádárnak a Rákosi-éra alatt berögzült szabályszerűség, „tekintély- és szuverenitásrangsor”, azaz a szovjet politikai akarat érvényesítése volt kizárólag „pártszerű”.

VII. A fordulat napjai – az életutak szétválnak

Kádár október 30-i és november 1-jei megnyilatkozásai első titkárként a forradalom alatti kommunista vezetés legradikálisabb mondatai voltak, melyek Nagy megszólalásaihoz képest is jóval súlyosabbak. A Rákosi-féle kalandorpolitika szerinte a „munkáshatalmat” vak és bűnös politikájával a zsarnokság és nemzeti rabság eszközévé züllesztette. *„Rákosiék súlyosan megsértették nemzeti tisztességünket és önérzetünket, amikor semmibe vették hazánk szuverenitását, szabadságát és könnyelműen tékozlottak nemzeti vagyonunkat. Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus.”*⁵⁴ – fogalmazott november 1-jén. Beszédének számos fordulata, kifejezése mintha Nagy Imre gondolkodásának hatásait tükrözné.

E beszéd Kádár majdani átállásának tükrében azért fontos, mert felvázolja a népmozgalom kibontakozó, lehetséges irányait: *„A nép felkelése válaszut elé érkezett. Vagy lesz elég ereje a magyar demokratikus pártoknak vívmányaik megszilárdítására, vagy szembekerülünk a nyílt ellenforradalommal.”*⁵⁵ Azaz vagy a november 1-jén újjáalakult MSZMP vezette koalíció a szovjet fegyveres rendteremtést elkerülendő az elmúlt 12 év vívmányait védve, s kijavítva a szocializmus építése során keletkező hibákat próbál meg konszolidálni, vagy pedig az „1945 előtti kapitalista úri világ” tér vissza. Kádárt ezekkel a gondolati előfeltevésekkel – részleteiben máig tisztázatlan szökése után – a Kremlben nem lesz nehéz meggyőzni arról, hogy az általa felvázolt második útra léptek a folyamatok, hiszen ennek elméleti lehetőségét ő maga mondta ki.

⁵³ Id. Mikojan és Szuszlov X. 26-i teleföntáviratát: *„Figyelembe kell azonban venni Nagy Imre ingadozásait, aki opportunistá természetének következtében nem tudja, hol álljon meg az engedményekben.”* Szereda-Sztikalin 1993: 112.

⁵⁴ Kádár János november 1-jei rádióbeszéde. Szakolczai 2006: 246–248.

⁵⁵ Uo.

Az október 31-i Magyarországgal szembeni erőpolitikát szentesítő SZKP KB-határozat egy új, ideiglenes forradalmi kormány felállításáról dönt, szovjet fegyveres segítséggel megtámogatva, az „ellenforradalom” felszámolása céljából. A politikai csomagtervben szereplő Kádárnak jelenlegi tudásunk szerint nem volt arról fogalma, hogy miért is kéretik a Kremlbe. Talán nem is sejtette, hogy történelemformáló szituációba került.⁵⁶ Véleményét és helyzetértékelését mindenesetre az első nap, november 2-án úgy adja elő, hogy mindenféle végkifejletre bebiztosítsa magát.⁵⁷ Beszédhelyzete nem egyértelmű, politikai tetteimagyarázatai a november 2-i és 3-i megnyilatkozásait tekintve az iránta érzett bizalom szintjének megfelelően változnak. Egyszerre kellett vállalnia ugyanis a közös döntésekben játszott szerepet és pártvezetői felelősséget a Nagy Imre-kormány még hivatalban lévő tagjaként, illetve érzékeltetnie a diszkreditálódott Nagy-irányvonalról való különbségeket, mely önnön elfogadtatásának alapfeltétele.⁵⁸

November 2-án még igyekezett árnyalni a képet „házigazdái” előtt, köztes álláspontja folytonos az októberben még otthon elmondottakkal: *„céljuk nem a népi demokratikus rend megdöntése – sok követelés a demokratizálásra vonatkozóan, és szociális követelések. Ezt eleinte nem láttuk, ellenforradalomnak minősítettük és ezzel magunk ellen fordítottuk az embereket, ők nem érezték magukat ellenforradalmároknak.”*⁵⁹ November 3-án, amikor Hruscsov közölhette vele a blokk országaival egyeztetett konszenzusos döntést személyének elfogadásáról, valamint ottani szovjet elvbarátai a hazánkban elszabaduló ellenforradalomról gyözködik, gondolkodása ezzel párhuzamosan radikalizálódik: *„Mi a helyzet most? Nagy viselkedéséről. Kommunistákat gyilkolnak. Az ellenforradalmárok gyilkolnak, Nagy miniszterelnök pedig fedezi őket. Mi a teendő? Nem szabad átengedni egy szocialista országot az ellenforradalomnak. Egyetértünk önökkel. A helyes lépések: forradalmi kormányt kell alakítani.”*⁶⁰ Gyakorlatilag már itt elkezdődik a Nagy Imrével szembeni politikai ítéletalkotás alapjainak lerakása, amikor kategorikusan

⁵⁶ Kádár jellemrajzához némi adalék, a nyugati elemző szemével: *„Kádár életében minden további történés a forradalommal függ össze. Lehet azt mondani, hogy ortodox kommunistaaként, erős túlélési ösztönrel nem lehetett más döntéseket hozni. Ez akár nagyjából igaz is lehet, de folyamatosan hezitált, még moszkvai tartózkodásának két napja alatt is. Az akkori döntései nemcsak a későbbi Kádár-rendszer alapjait fektették le, hanem élete végén elkezdtek kísérteni is.”* Kendeffy, 2006.

⁵⁷ Kádár kommunista karrierje során ráterhelődő viselt dolgai miatt is bűnhődött volna, ha rosszul alakul a szénája. Így az 1943-as pártfeloszlítás, illetve a forradalom alatti MDP szétbomlása miatt is „elővehették” volna. Előnyt jelentett viszont számára nemzsidó származása, börtönviseltsége.

⁵⁸ Rainer M. János értékelése a következő Kádár helyezkedéséről: *„értékelése tehát nagyjából az október 28-i fordulatot közvetlenül megelőző pártvita egyik, akkor Nagy Imréhez közelálló álláspontját tükrözte.”* Rainer–Szerda 1996: 146.

⁵⁹ Rainer–Szerda 1996: 75., ill.: *„senki nem akart ellenforradalmat”* Uo. 76.

⁶⁰ Uő.: 89, 90.

kijelenti a novemberben gyakran visszatérő gondolatot: „*A kormány nem akar harcolni az ellenforradalom ellen*”⁶¹, s ez a koalíciós pártokra is szükségképpen igaz kell legyen.

Kádár utolsó, 1989. április 12-én, az MSZMP KB ülésén elmondott zavaros beszédében úgy emlékszik vissza Kremlbeli élményeire, mint egy fogságra, ahol Moszkva játékszereként, bábjaként biztos volt benne, hogy az „ő mániája” nem fog érvényesülni.⁶² A Malin-feljegyzésekből fentebb idézett sorok viszont igazolják, hogy bizonytalan helyzete ellenére is ő maga vezette le a maga rendszerén belül az ellenforradalom teóriáját, s később nem teljesülő feltételekkel ugyan, de elvállalta azt a szerepet, melyet szántak neki. Esélyt adtak neki a bizonyításra, feloldozást kapott az „októberi tévelységei” alól: „*Akkor – mint egy új keresztelés után – tiszta és büntelen voltam.*”⁶³ – mondta Gorbacsovnak 1985-ben.

VIII. A kádári „kényszerlegitimáció”

A győzelme kapujába érkezett, a második fegyveres intervenció következtében demoralizálódott forradalmi Magyarország egyszerre viselt egy nemzeti függetlenségi háborút és egy polgárháborút a bolsevizmus fegyveresen bevonuló és hazai harcállásai ellen november 4-e után. A szovjet megszállás szuverenitáshiányos állapotot okozott és a „kádári Quesling-kormány” felett állandó, nyílt ellenőrzés volt egészen 1957. márciusáig⁶⁴. Így nem teljesül az a Kremlben támasztott kádári feltétel, hogy „*Ez a kormány ne legyen bábkormány*”.⁶⁵

Kádár Moszkvában feladatul kapta a proletárdiktatúra alapintézményeinek restaurációját⁶⁶, tehát az ő kontextusában az általa is „normálisnak tartott” pártállami rendszer 1948 óta működő szisztéma lényegi elemeinek helyreállítását⁶⁷. A kérdés csak az volt, ezt a stratégiai célt „muszkavezetőként”⁶⁸, érdemi társadalmi hátország hiányában, a hatalmi dualizmus miatt létrejövő tárgyalási kényszerhelyzetben milyen politikai technikával érhetette el? Pontosan tudta, egyedüli támasza a szovjet fegyveres erő, és a

⁶¹ Uő.: 90.

⁶² Kornis 2006: 104.

⁶³ Muszatov 1993.

⁶⁴ Huszár 2006: 24–25, 39.

⁶⁵ Erről ld. M. Kiss 2011: 161–177.

⁶⁶ Huszár 2006: 24–25, 39.

⁶⁷ Id. 31. sz. lábjegyzet

⁶⁸ A forradalom szervei, melyek tárgyaltak október során Kádárral, értetlenül álltak átállása hírének hallatán. Földvári Rudolf így emlékszik vissza: „*Nem tudtam, hogy november 1-jén mondott-e igazat, vagy 4-én hajnalban. Ki ez az ember, mi áll a két teljesen ellentétes álláspont mögött, kényszer, félelem vagy karrierizmus?*” Ma már biztosabban tudjuk, hogy mindhárom. Keller–Körösi–Molnár 2006: 251.

látens bizalom, melyet ugyan feletteseinek még nem igazolt. A „megegyezési hatalomátmentés” októberben még üdvöztetőnek tűnő stratégiája az okkupáció következtében tárgyalanná vált, az új helyzet, mint fogalmazott *„körülbelül az, hogy egyetértünk-e azzal, hogy az ellenforradalmat letörő szovjet csapatok segítségével a nép hatalmát megtartsuk.”*⁶⁹

A legitimációs hiátust a társadalomnak tett engedményekkel és ígéretekkel próbálta pótolni, melyeket soha nem kérhetnek rajta számon – ez a körülmény rontja egyébként is alig létező hitelességét. Amíg nincsen meg hozzá a fegyveres erő, adminisztratív úton szűkítette a politikai téren utóvédharcokat folytató forradalom valós pozícióit. A hitelesség hiányáról és a konszolidáció nehézségéről november 11-én, az IKB első ülésén úgy vélekedik, hogy a kommunisták erkölcsi pozícióját tovább rontja a szovjet okkupáció⁷⁰. A Kremlben is látta, hogy az újabb szovjet intervenció következtében *„a kommunisták erkölcsi pozíciója a nullával lesz egyenlő.”*⁷¹ A társadalom *de facto* kénytelen volt elismerni az illegitim hatalmat, de passzív volt vele szemben.

A Moszkvában kapott és általa is elfogadott restaurációs célkitűzések elméletileg is kizárták annak lehetőségét, hogy a forradalmárok részéről ekkor már maximumként megfogalmazódó hatalommegosztási tervek közül bármit is elfogadjon.⁷² Mint mondta: *„most nem arról van szó, hogy milyen legyen a szocializmusa a népi demokratikus rendszernek, hanem arról, hogy legyen-e népi demokratikus rendszer.”*⁷³ A közvetlen demokrácia gyakorlása következtében a forradalom alatt keletkezett alulról szerveződő népi öngazgató szervek nem fértek volna meg egy struktúrában az új állampárttal, a működésbeli különbségek miatt sem.

A kormány elnevezésének megválasztásával kísérletet tett a baloldal politikai stratégiáival, társadalmi célkitűzéseivel szimpatizálók tömörítésére. A Forradalmi Munkás-paraszt Kormány elnevezés első jelzője két dologra utalhatott: magát az október 23-án indult antisztálinistának tekintett forradalommal tette jogfolytonossá – mint ’56 egyetlen vállalható öröksége – és az általa megindítandó harcot a magyar történelem menetére ráhúzott „forradalom kontra ellenforradalom” séma egy újabb felvonásaként értelmezte, miszerint az ellenforradalommal szemben „forradalmi ellentámadást” vezet. A november

⁶⁹ MOL M-KS 288. f. 4/1. ö.e. 30. lap

⁷⁰ Ez az értékelés november 30-tól érvényes elmondása szerint. 4. melléklet.

⁷¹ Rainer–Szereda 1996: 80.

⁷² A jugoszláv minta magyar adaptációjaként az volt az elképzelés, hogy *„Osszák meg úgy a hatalmat, hogy kétházás parlament legyen: a munkástanácsok parlamentje legyen az alsóház, és a pártszervezet, az államirányítás legyen a felsőház.”* Bácsi József visszaemlékezése. Keller–Körösi–Molnár 2006: 299.

⁷³ MOL M-KS 288. f. 4/2. ö.e. 13. lap

1-jén megalakított párt elnevezésének továbbvitele sem igazán egy bolsevik párt jellegét tükrözte. Kádár 1957. június 27-én ezt azzal indokolta, hogy a tömegképzés céljából lehetett e téren engedni, másrészt így lehetett kifejezni az 1948-ban megvalósuló „munkásegységet”. A Kommunista elnevezés megnyerhető rétegeket elriaszthat. A forma tehát másodlagos, „a lényeg, hogy a párt elmélete, politikája, gyakorlati tevékenysége kommunista legyen.”⁷⁴ A „népi demokratikus diktatúra”, miként rendszerét definiálta, „tartalmában kifejezi a mi rendszerünk lényegét is: demokrácia a nép felé és diktatúra az ellenforradalom felé. A diktatúrának az ellenforradalom felé mindig és rendszeresen érvényesülnie kell. Most, a jelenlegi helyzetben a diktatúrán van a hangsúly.”⁷⁵

Az újjászervezett párttal Kádárnak nem volt könnyű dolga. Az új uralmi struktúra a másod- és harmadvonalbeli kommunistákból tevődött össze.⁷⁶ Az '56 egyik okának is tartott párton belüli „két vonaltól” való félelme nem szűnt meg, egy más kontextusban újratermelődött: „az egyik harcolni akar, a másik engedményekkel akarja megbékíteni az ellenforradalmat”⁷⁷ – mondta november 24-én. A „puha” vonal nem tekinthető egy pártba integrált Nagy-csoportnak, tudniillik ez a formálódó kádári rezsim belső ellenzéke volt, s a keményvonalakhoz hasonlóan feltétel nélkül elfogadták a status quo-t és a hatalmi viszonyokat is, pusztán a konszolidáció politikai technikáját képzelték el némiképp másként⁷⁸. Kádár a párt első embereként ezen két polaritás között „tengelyként”, vélemények koordinátoraként áll, másrészt őt is befolyásolja – elsősorban és egyre erőteljesebben a neosztálinista, balos szárny – a szovjet és saját radikalizmusa mellett.

Jogilag hatalmát egy Nagy Imrétől kicsikart antedatált lemondó nyilatkozattal kívánta törvényessé tenni, melynek megadását Nagy megtagadta, ezzel nehezítve a konszolidáció sikerét – s jelzésként annak –, mint később látjuk, hogy az ellenforradalom utóvéd-szerepét tölti be.

A külső nyomás mellett belső politikai megfontolások és legitimációs célok indokolták az 1956-ról alkotott kép újrarajzolását, az események jellegének megítélésében és azok összetevőiben történő paradigmaváltást. Választ kellett találni arra a kérdésre, hogy mit visz tovább és mit vet el 1956-ból az „új MSZMP”? Az új paradigma részét kellett képezze az események jellegének újraértékelése, tehát az októberre jellemző „forradalom is, ellenforradalom is” típusú alapállásról való elmozdulás. Az új paradigma

⁷⁴ Rákosi 1981: 231—232.

⁷⁵ Zinner 2001: 39.

⁷⁶ M. Kiss 2012: 53.

⁷⁷ MOL M-KS 288. f. 4/2. ö.e. 9. lap

⁷⁸ Balogh–Némethné 1993: 17.

az események jellege, Nagy Imre és társai, a trojka szerepe mellett az öndefiníciójuk szerint a „régi ellenzék legjobb elemeiből”⁷⁹ regrutálódó új vezetés októberi és múltbéli szerepének az újragondolását, politikai funkciójának meghatározását tartalmazták. Elemzésemben elsősorban eme összefüggő, kusza hálóból az itt felsorolt első három szálát próbálom felfejteni – részben érintve, átfedésben állva a többi kérdéskörrel is – kulcsfontosságú dokumentumok vizsgálatán keresztül.

IX. Az „ellenforradalom” paradigma tartalma

1. „Ellenforradalom volt ez a javából”

A decemberi párthatározat – melyet ugyan Kádár nem nevezett utóbb „politikai remekműnek” – meghatározta az októberi események 4 alapvető okát és azok összefüggéseit: a Rákosi-klikk bűnei mellett a Nagy Imre vezette revizionista csoport politikája, a még létező hazai ellenforradalmi, horthysta restaurációban érdekelt erők, együttműködve a nemzetközi imperializmussal felelősek a krízis bekövetkeztéért⁸⁰. A határozat elfogadását megelőző három napos vitában Kádár kijelentette, hogy 1956. októberi eseményeinek „*összes alapvető jellegzetessége ellenforradalom.*”⁸¹ 1957. májusában betetőzi mindezt: „*A szocialista Magyarország vívta élethalálharcát a régi úri Magyarországgal, és ebből a harcból a szocialista Magyarország került ki győztesen.*”⁸²

1956. novemberében az „ellenforradalom” szakaszait politikai tartalom szempontjából is meg kellett határozni: „*Meg kell az embereknek mondani, hogy ami október 23-án történt, az felkelés, nem forradalom, és ott rengeteg jogos követelés miatt léptek fel, de kezdettől fogva ott volt az ellenforradalom. (...) a tűzszünet óta, október 30-a óta már tiszta ellenforradalom volt.*”⁸³

Elismerik az október 23-án kezdődő népfelkelés jogosságát, noha emellett kezdettől fogva „búvópatakként” jelen volt az ellenforradalom. A nyílt szakasz lényegében a „burzsoá demokráciát” restaurálni akaró „politikai ellenforradalom” fegyveres eszközökkel történő kivitelezését jelentette, amelynek célja a népi demokrácia egyedüli letéteményesének, a Pártnak a fizikai megsemmisítése volt – az „üzött vadakként”

⁷⁹ MOL M-KS. 288. f. 5/4. ö.e 8. lap

⁸⁰ A decemberi párthatározat: Balogh–Némethné 1993: 238—241.

⁸¹ MOL M-KS. 288. f. 4/3. ö.e. 8. lap, ill. 5. melléklet

⁸² Rákosi 1981: 173.

⁸³ MOL M-KS. 188. f. 5/4. ö. e. 2. lap

felhajtott funkcionáriusok, intézmények, épületek és szimbólumok megsemmisítésén keresztül.⁸⁴

Az „ellenforradalom” nyíltsága abban mutatkozott meg, hogy a forradalmi szervekből főleg 28-a után az újraválasztások során kiszorultak a pártemberek, ami miatt a hatalom fenntartásának helyi biztosítékai megsemmisültek⁸⁵. Mindvégig idegenkedett azoktól a pártszolgálatra állt emberektől, akik nem mentek át az MDP ideológiai és alkalmassági szűrőjén.⁸⁶

Miképpen helyezkedik ebbe a keretrendszerbe a társadalom megítélése? Kádár az osztályszempontból kompatibilis elemek „megtévesztettségének” létrejöttét a párton belüli két vonal meglétével magyarázza, ami miatt nem volt meg a a társadalom felé az egység látszata. Az emiatt szétforgácsolódo munkásosztály erőit az ellenforradalom a párton belül dominánsabb pártellenzéktől átvett jelszavakkal a saját céljai érdekében maga mellé tudta állítani, „*a nacionalista nézeteket osztályszempontból el tudta homályosítani a tömegek előtt*”⁸⁷. Ez okozta az eszmei zűrzavart október napjaiban. Érdekesen kavarog a „vidéki rendpárti forradalmárról” és budapesti fegyveresekről alkotott kép Kádár gondolkodásában: az „ellenforradalomban” közvetett bűnrészességet vállaló vidékiek legfeljebb csak megkérdőjelezték a népi demokrácia alapjait, súrolták tiszteletben tartása határait, míg a fővárosi fegyveres felkelők egyértelműen meg akarták azt dönteni.⁸⁸ A vidék mozgolódásaival szemben elnézőbb volt, utóbbiakról viszont az volt a véleménye, hogy „*aki fegyverrel támad a magyar állam intézményeire* (nyilvánvalóan a Pártot is annak értelmezte – G. M.) *az ellenforradalmár és azt fegyverrel meg kell semmisíteni.*”⁸⁹

A „megtévesztettség-tudatosság” dichotómiája helyett érvénybe léptetik a decemberi párthatározattal a kollektív bűnösség elvét, amely szükségszerű következménye volt annak, hogy a történések egésze „ellenforradalom”. Ebből következik annak burkolt elismerése is, hogy a társadalom egésze valamilyen mértékben fellázadt a diktatúra (általuk néphatalomnak tekintett rendszer) ellen. A decemberi határozatban megfogalmazódik, hogy elvekre és szándékokra (sztrájk, tüntetés, építő kritika) való tekintet nélkül bárki lehet ellenforradalmár, ugyanis ezzel óhatatlanul a „*munkáshatalom gyengülését és ténylegesen*

⁸⁴ Rákosi 1981: 137.

⁸⁵ Uő. 45—46.

⁸⁶ „*Abban az időben egy koalíciós kormány, amelyben a kommunisták csak részarányuknak megfelelően vesznek részt, mintegy huszonöt százalékban, Kádár számára katasztrófa volt, a teljes megsemmisülés.*” Széll Jenő visszaemlékezése. Keller–Körösi–Molnár 2006. 212–213.

⁸⁷ MOL M-KS. 188. f. 4/5. ö. e. 5. lap

⁸⁸ Rákosi 1981: 82, 39, 45, 116, 214.

⁸⁹ Uő: 211.

az ellenforradalom esélyeit növelték”.⁹⁰ November 4-e után már csak tudatos ellenforradalmárok vannak⁹¹, a megtévesztettség nem érvényes, ugyanis a politikai helyzet megváltozása tudatára kellett ébressze a kommunista célokhoz hűnek gondolt tömegeket addigi tevékenységük, nézeteik októberben képviselt hamis voltára. *„A Népköztársaság léteért folytatott harc és annak veszélyeztetése szempontjából mindegy, ki milyen típusú ellenforradalmár.”*⁹² E kulcsmondat szerint tehát a megtévesztettség az ellenforradalmi magatartás egy fajtája. Az októberben használt társadalmi felosztás a megtorlás pártszempontok vezette nyílt osztálybíráskodásának erkölcsi kategóriáiként viszont tovább élt: *„a véres kezű és a látszat-törvényességbe burkolózó (értsd: tudatos, illetve megtévesztett – G. M.) ellenforradalmár között csak módszer- és időbeli különbség volt. Mindegyik tevékenysége egyaránt a proletárdiktatúra megdöntésére irányult.”*⁹³ Utóbbiak a „tévedésben cselekvés” alapján viszont enyhébb ítéleteket kaptak, ezzel próbálva őket visszatéríteni a jó útra és elkerülni a növekvő ellenszenvet a régi-új rendszer iránt, a tévelygők felé tehát kezet nyújtott az MSZMP, egy újabb esélyt adva ezzel⁹⁴.

Nagy Imre kiindulópontja a kádári pártvezetéshez képest más: elvből kategorikusan elutasítja: *„október 23-án nem ellenforradalom, hanem forradalom volt hazánkban”*.⁹⁵ Szerinte a történelemben először a Párt a nemzet élére állt munkásosztály vezetésével harcolt a demokratikus szocializmusért és az „öt elv” megvalósításáért, fel akarta oldani és kibékíteni egymással a történelmi fejlődés és a népi demokrácia rossz megalapozása során egymással össze nem egyeztethetővé tett szocializmust és a nemzeti eszmét⁹⁶. Október során *„az egymással szembenállók nem így néznek ki: kommunisták és ellenforradalmárok. Voltak igen széles demokratikus tömegek, amelyek a (...) a népi demokrácia talaján álltak, annak hívei voltak, s a szocializmusért harcoltak tizenkét esztendőn át.”*⁹⁷ Természetesen ez az értékelés a kádári tanok eleven cáfolata mellett a maga módján fals és történelmietlen, hiszen nem a bolsevik revolúció egy újabb felvonásáról volt szó 1956-ban. Az új pártkoncepció tagadás jelenik meg 1956 társadalmával kapcsolatos nézeteiben is: *„Micsoda ellenforradalom az 1956-ban, egy iparosodott Magyarországon, a szocializmus építésének 12. esztendejében, amelynek fő ereje és vezetője az ipari-nagyüzemi munkásság,*

⁹⁰ Balogh–Némethné 1993: 241.

⁹¹ Rákosi 1981: 198.

⁹² MOL M-KS 288. f. 4/7. ö.e. 10. lap

⁹³ Kahler 1993: 38.

⁹⁴ Uő. 26—31.

⁹⁵ Nagy 2006: 125.

⁹⁶ Szerinte ugyanis egy sajátos szocialista hazafiság megteremtésén keresztül vezetett az út a nemzetköziségig, nem előbbi megtagadásán át.

⁹⁷ Uő. 186.

a mi társadalmunk leghaladottabb, legöntudatosabb és legszervezettebb osztálya”.⁹⁸ Nézete szerint a vidéki parasztság a munkásosztállyal nemzeti egységfrontba tömörülve harcolt („nemzeti demokratikus forradalom”) a reformpárti MDP/MSZMP-vel (nov. 1-je után) az „emberarcú szocializmusért”, a fennálló rend megreformálásáért. *„Magyarországon nem polgárháború volt a forradalmi és ellenforradalmi erők között a szocialista vívmányok vagy a kapitalista restauráció kérdésében. A harcnak nem ez volt a tartalma. Ez a sztálinisták koncepciója. A munkásosztály a népi demokrácia és a szocialista vívmányok alapján állva vezette a harcot a nemzeti függetlenségért.*”⁹⁹ Ugyanakkor az 1945-ben a magyar államiság alapjává tett munkás-paraszt eszmei egység ellenére az a cselekvés egységét nem tudta biztosítani, így nem volt egy szilárd fal a reakcióval szemben.¹⁰⁰ Ő tehát marginálisnak és kezelhetőnek látja az ellenforradalom létét, nem hitt az instabil osztálytudatban sem.

2. Nagy Imre és társai szerepének átértékelése

Az imént felvázolt „ellenforradalom”, mint politikai doktrína rendszerében hogyan foglalnak helyet Nagy Imre és társai? Az ítéletalkotás lényege és tartalma, hogy az új vezetés októberi szerepvállalását egyrészt ködösítse, s a döntésekben meglévő közös felelősséget egyoldalúan áttolja Nagy Imre miniszterelnökre és támogatóira, utólag a közösen vállalt, kudarcosnak tekintett politikát mintegy vádként megfogalmazva. A szélsőbaloldali „hamis leninizmus” és a jobboldali revizionizmus elítélése és a tőlük való elhatárolódás a centrum pozíciójába helyezi és legitimálja a kádári politikát, mintegy büntelenítve és kizárólagos alternatívává téve azt. Nagy Imre és társai meg/elítéléséhez a koncepció kialakulása időben két szakaszra bontható, továbbá egyszerre jelent elvi stigmatizációt és a rossz gyakorlati politika mozgatórugóinak feltárását. 1956–57 fordulójáig a helyzetértékelés a csoport elrablási körülményeinek, 1957-ben már a per beindításának függvénye. A folyamat végeredménye a per gondolati konstrukciója lesz. Nagy, mint polikus és mint fizikailag létező személyiség is egyre inkább alapvető gátjává válik Kádár hatalmi kizárólagosságának érvényesítése szempontjából.

Elvi szempontból a „nemzeti kommunizmus” elítélése volt fontos, amely konkrétan a Nagy Imre politikájával megszemélyesített, a szovjet példától eltérő magyar utat

⁹⁸ Uő: 141–142.

⁹⁹ Uő.: 98.

¹⁰⁰ Uő.: 141–142.

jelentette, s melyet a burzsoá nacionalizmus egyik válfajának tulajdonítottak, akárcsak a koalíciós politikai szerkezetet. A legszélsőségebb jobboldali elhajlással volt egyenértékű, hiszen Moszkva által nem jóváhagyott politikai vonalat jelentett¹⁰¹. A revizionizmus frakciós voltánál fogva a pártot bomlasztja az akarategység kialakításának lehetetlenné tételével, amivel valójában az ellenforradalmat segíti. A február 26-i KV-határozatban olvasható: „Egyes dolgozó rétegek ideológiai megzavarását és a párt, a szocializmus erőinek megbénítását valójában Nagy Imréék idézték elő antimarxista, revizionista, valójában a párt és a proletárdiktatúra teljes tagadását jelentő burzsoá-nacionalista, szovjetellenes nézeteikkel.”¹⁰² Kádár május 1-jén elmondja, hogy a reformerek a marxizmus-leninizmus elveit meghamisították, a munkásosztály érdekeit elárulták, a pártpolitika megzavarása mellett a tömegek politikai tisztánlátását elhomályosították.¹⁰³ Mint látni fogjuk, Nagy Imre és társai Kádár kontextusában megszűnnek bolseviknak lenni – nem csupán eme eszmevariáns miatt.

A decemberi párthatározatig az értékelés az volt, hogy a kormány gyengesége és tehetetlensége mellett folyamatosan jobbra sodródott, amivel akarata nélkül, nem tudatosan, de segítette az ellenséget.

Idővel Kádár felfedezi a „tudatosságot” Nagy cselekedeteiben, se ezt megpróbálja alátámasztani a miniszterelnök múltbéli politikájának újraértelmezésével, ami igazolja, hogy Nagy nem a körülmények áldozata lett – mindezt összekötve saját helyezkedésével a párton belüli erővonalak között. Így alakul ki a kormány „előőrs-utóvéd” szerepe, amely a február 26-i KV-határozatban egyértelművé válik: „egy frontba kerültek az imperialista burzsoáziával és ennél fogva október 23-a előtt az ellenforradalom előőrseinek, a november 4-i fordulat után pedig az utóvédjeinek szerepét töltötték be.”¹⁰⁴

Az előőrsi, az ellenforradalmat előkészítő tevékenység 1948-tól datálódik. Nagy belső kritikusként az 1956-ot megelőző 12 esztendőben hezitált és ingadozott a „bolsevizálás” kulcskérdései terén. Óriási kárt okozott a Pártnak azzal, hogy 1955-ben, a restauráció alkalmával csak formálisan gyakorolt önkritikát¹⁰⁵. Kádár szerint a harcuk jellege 1956 tavaszától túllépett a személyi diktatúra, a pártvezető klikk

¹⁰¹ A decemberi pártvitában Nagy „nacionalizmusa” Kádárban hitlerista jelszavakkal összevetésben tűnik fel. MOL M-KS 288. f. 5/2. ö.e. 10. lap

¹⁰² MOL M-KS. 188. f. 4/5. ö.e. 144. lap

¹⁰³ Rákosi 1981. 176.

¹⁰⁴ MOL M-KS. 188. f. 4/5. ö.e. 144. lap. Nagy Imre ezt világosan látva hasonlóképpen összegez: az 1957. februári KV-határozatig a róla és csoportjáról alkotott hivatalos értékelést, hogy „Nézeteinkkel, opportunistá, revizionista, antimarxista, szovjetellenes felfogásunkkal az imperialista burzsoáziával egy platformra kerültünk. Október előtt annak előőrs, október után pedig utóvéd szerepét töltöttük be”. Nagy 2006: 205.

¹⁰⁵ Rákosi 1981: 254.

tekintélyuralmának és a bürokratikus vezetési módszerek kritizálásán, eltévelyedésük következtében már tudatosan magát a Pártot akarták szétzúzni azzal, hogy a párton kívülre, „az utcára vitték a kritikát”. Mindezt úgy, hogy alternatív programot nem adtak. 1955 nyarától már egy „szervezett frakciót” működtetett a Rákosi-korszakban terrorizált káderek felszívásával, a pártközvélemény támogatásával és pártonkívüli összekötőkkel. 1956 októberében tehát már „átballagva az ellenzék táborába”¹⁰⁶ „az ellenzéki csoport a kritikában elment olyan messzire, hogy eszmei szülője, szervezője volt annak a fegyveres felkelésnek, amely a Magyar Népköztársaság állami intézményei és rendje ellen irányult.”¹⁰⁷ – mint decemberi pártvitában megfogalmazza. Értve ez alatt politikai tömegjelenetek megszervezését (Rajk újratemetése, írók tevékenysége) és október napjaiban egymással párhuzamosan „több pártközpont” működtetését, ami dezorganizálta az erőket. A hibáik kijavítása volt az az álca, mellyel kezdettől fogva fedték eredeti szándékaikat. Az 1957. január 6-án a Népszabadságban olvasható kormánynyilatkozat kimond egy decemberben még csupán látenszen létező tételmondatot: „A Nagy Imre-kormány árulása megnyitotta az utat az ellenforradalom előtt”.¹⁰⁸ A Nagy-vonallal azonosított pártvezetés október 30-a utáni tudatos árulása nélkül ugyanis nem lett volna „nyílt ellenforradalom”.

Ő maga igyekszik egy „antedatált” ellenzékot, egy valaha általa képviselt centrista irányzatot létrehozni azért, hogy utólag sem Nagy, sem Rákosi örökségét ne kelljen felvállalnia. Úgy igyekszik bemutatni a párton belüli harcokat, mint a „két frakció” (Rákosi kontra Nagy) egymás visszaszorítására irányuló meg-megújuló offenzíváit, melyekben Rákosi megalkudott Nagy „javára”. Igyekszik magát utólag társai előtt stratégiai kérdésekben a Nagy-vonal támogatójaként feltüntetni 1956 tavaszáig: „Mindketten harcolni akartak Rákosi ellen, de a módszerekben nem értettek egyet. Az alapvető kritika a párt eddigi vezetésével szemben mindkettőjük részére azonos és helyes volt, de Kádár nem helyeselte a hibák nyilvánosság elé vitelét (Petőfi Kör), és ez úton a párt bemocskolását”¹⁰⁹ – örököltette meg november 30-án a jegyzőkönyv Tatabányán Kádár szavait.

Nagy párttársa ellenzékiiségéről meggyőzően úgy nyilatkozik: „saját maga ellenzéki szerepének igazolására megpróbálja (...) új alapokra helyezni – utólag – az ellenzéki mozgalmat. Egy antedatált ellenzékot igyekszik létrehozni. Egyetlen egységes ellenzék volt,

¹⁰⁶ Uő. 209.

¹⁰⁷ MOL M-KS. 188. f. 4/5. ö.e. 2. lap

¹⁰⁸ Kiss 2004: 1151.

¹⁰⁹ Germuska 1996.

amelyben azonban sem Kádár, sem társai nem foglaltak helyet. ”¹¹⁰ Illetve: „Kádár sohasem harcolt őszintén, komolyan és elvi alapokon Rákosi ellen sem velem együtt, sem nélkülem, de mással sem. (...) oportunizmusának és gyávaságának tudtuk be, ami közismert volt”¹¹¹. Kádárt a Nagy-féle ellenzék különutas politikája riasztotta, a pártszakadás rémét festette fel előtte, így sokkal inkább Rákosi mellé állt a bomlasztó tevékenység hatásainak csökkentése érdekében.¹¹² Ez a körülmény nagyban árnyalja Kádár „antisztálinizmusát”.

Kádár nem kerülhette meg azt sem, hogy októberi együtt haladását megindokolja és saját felelősségét elismerje – majd talonban hagyja: „Ebben az időben magam igen erős hatása alá kerültem Nagy Imre személyének – aki ismeretem szerint nagyon befolyásolható ember -, mint inkább a környezetének.”, továbbá „Tiszta örület volt, amit ezek műveltek abban az időszakban. (...) azonnal kell ezt csinálni vagy azt, mert ha nem, azonnal kitör a nemzeti háború a Szovjetunió ellen.”¹¹³ A zavart légkör miatt szavazta meg a többpártrendszert, az ez utáni fejleményekhez való hozzájárulását az ország vezéréként utólag már bánni fogja.¹¹⁴ A felelősségáthárítás viszont azonnal működésbe lépett: „kezdeményezők nem mi voltunk, nyomás alatt voltunk és megzavartak bennünket”.¹¹⁵ Október 30-a után már csak kényszerű taktikai együttműködés volt a részéről az ellenség szolgálatába állt revizionistákkal, elvi egyetértés semmiképp sem. Másképp fogalmazva: ő a párton belüli ellenforradalmárokkal a pártpozíciók megmentése érdekében „kollaborált”, akiknek „lépésről lépésre felismerhető volt az átállásuk.” Megjegyzi, hogy „az az október 27-i platform, amivel a Nagy-kormány fellépett az ország nyilvánossága előtt, (...) helyes volt.”¹¹⁶, ez a politikai irányvonal azonban a Nagy Imre által „kommunista cégér” alatt fedezett ellenforradalom¹¹⁷ előretörése miatt sikertelen volt, ami miatt igazolhatónak gondolta saját pálfordulását.

A koalíció „fügefalevél” és az ellenség politikai győzelme volt, ugyanis a „Nagy Imre, régebbi politikai elgondolását megvalósítva, kiharcolta a politikai pártok koalíciójának kormányát és feladta a Magyar Dolgozók Pártja vezető szerepét”¹¹⁸, amellyel bekövetkezett az „ellenforradalom pünkösdi királysága”, s küszöbön állt a

¹¹⁰ Nagy 2006: 118–119.

¹¹¹ Uő. 89-91.

¹¹² Rainer M. 2012: 45.

¹¹³ MOL M-KS. 288. f. 4/3. ö.e. 14. lap

¹¹⁴ 6. melléklet.

¹¹⁵ Id. 125. lábjegyzet

¹¹⁶ MOL M-KS. 288. f. 4/3. ö.e. 13. lap

¹¹⁷ MOL M-KS. 288. f. 5/4. ö.e. 4. lap

¹¹⁸ Rákosi 1981: 189.

fennálló rend megváltoztatása. A koalícióban lévő pártokat képviselő „jobboldali” vezetők miatt szerinte a szövetkező felek közötti közös elvi alap az antikommunizmus volt az antifasiszta népfrontos elv helyett, ami a Nagy Imre vezette kormányt¹¹⁹ és az MSZMP-t is magához „asszimilálta”¹²⁰.

Bánta, hogy nem szakított már 1-jei szökése előtt a KV-ban túlhatalomhoz jutott revizionistákkal. Kádár nem az ellenforradalom szovjet segítséggel való leverése miatt, hanem októberi tévelygéseiért érzett büntudatot.¹²¹ Vélhetően kezdettől fogva nem volt meggyőződéses híve a „forradalom élére álló párt” teóriájának, utólag a legkedvezőbbnek a társadalom fegyveres erővel történő teljes elnémítását tarthatta.

A Kádár által is megszavazott politika, a kormány átalakítása következtében ugyanis fennállt a veszélye november 1-je után annak, hogy *„egy szavazással restaurálják a kapitalizmust és az ellenforradalmat”*.¹²² A kormány az ellenforradalom szolgálatába állt azzal, hogy a szovjetekkel szemben nekik adott garancia nélkül kimondta a semlegességet, s mert a miniszterelnök intervencióval szembeni utolsó rádióbeszéde szovjetellenes volt¹²³. E végkifejlet fényében érthető, hogy 1957. júniusában az MDP-MSZMP vezetésének politikáját az események alatt „vereségek és visszavonulások” folyamataként értelmezi. Egy érzékletes metaforát használ – mellyel magát az ostromlott bolsevik erőd hajlíthatatlan védőjeként sugalmazza: *„amikor a várunkat kívülről ostromolták, ők belülről összejátszottak az ostromlókkal, és végeredményben megnyitották előttük a kaput.”*¹²⁴

Nagy Imre naplójában november első napjaira vonatkozóan cáfolja a kormánya útnyitását az ellenségnek, kijelenti, hogy *„A koalíció létrehozására tehát a demokrácia védelmére és az ellenforradalom ellen volt szükséges.”*¹²⁵ Az ellenforradalom felülkerekedésének elkerülését a forradalmi kormány megteremtette, azonban – az intervenció és Kádár árulása (!) miatt – *„Nem rajta múltott, hogy ez nem így következett be”*.¹²⁶ Ha a Nagy-kormányt a helyén hagyják, rövid időn belül kevés áldozattal koalíciós konszolidáció útján rendeződött volna a helyzet, ugyanis az ellenforradalom erejét

¹¹⁹ 7. melléklet

¹²⁰ Rákosi 1981: 191.

¹²¹ Rainer 2006: 37–38.

¹²² MOL M-KS. 288. f. 4/3. ö.e. 14. lap

¹²³ 8. melléklet

¹²⁴ Uő.: 210.; ill. 9. melléklet

¹²⁵ Nagy 2006: 186.

¹²⁶ Uő.

csökkentette volna a jogos nemzeti igények kielégítése¹²⁷. Kádárt árulónak tartja, mert nem hitt az általa képviselt irányvonalban¹²⁸.

Az MSZMP politikai koncepciójának erre vonatkozó részéről összegezve elmondható, hogy a Nagy Imre-kormányt november elején lényegében a „mozgalom fejeként” az ellenforradalom hozta létre azáltal, hogy kikényszerítette a párton belüli jobboldal, a revizionisták kormányra ültetését. Az „ellenforradalomnak” ugyanis van egy olyasfajta gyakorlata, hogy önmaga programját egy bolsevik által vezetett, irányultságát tekintve jobboldali kormánnyal hajtja végre¹²⁹. Mindezt úgy, hogy a párton belül a frakció zsarolást folytat a reakció elleni harc felpuhítása érdekében és reformjellegűnek álcázott, valójában antikommunista programja pártakarattá tételében, valamint külső nyomást helyez a grémiumra annak végrehajtása céljából a munkásosztály megtévesztettjeinek megszervezésével. Természetesen az e célból feladatot vállaló kommunisták nem tekinthetők bolseviknak többé a kádári morál szerint. Ebben a kontextusban a mártír miniszterelnök Kádár szerint az 1921-es kronstadti matrózlázadás elvetélt kísérletét kívánta a gyakorlatban megvalósítani, melynek lényege a „bolsevikok nélküli kommunizmus” megvalósításában fogható meg. A Nagy-kormány koncepciója tehát egy munkástanácsokat a hatalomba integráló rendszerszisztéma volt, melynek koronája az ország élén álló kommunistáktól megtisztított jobboldali kormány.¹³⁰

Az „ellenforradalmat” megtestesítő jobboldali vezetésű pártokkal egy frontban harcoló „árulók” legfőbb bűne, hogy az MDP alárendelt szerepét elfogadva, „bünszövetségben állva” lényegében kísérletet tettek a népköztársaság állami-társadalmi rendjének megdöntésére. Kádárék átállását tehát lényegében az legitimálja, hogy azzal megmentették az országot az 1945 előtti állapotokhoz való visszacsúszástól.

3. Követett és elvetett múlt – A Rákosi-korszak megítélése

Mindkét politikus magas rangú funkcionáriusa volt e korszaknak, de 1956-ban szétváló útjaik miatt más-más szempontból volt szükségük a közelmúlt újraértékelésére.

Kádár úgy tette magát „legitim” centrista politikussá, hogy mindkét szélsőségtől elhatárolta magát. Magát hivatásos forradalmárként tartotta számon, aki csak hasonszőrűekkel működik együtt, magát a forradalmár etalon figurájává avatta gyakori

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ 10. melléklet

¹²⁹ MOL M-KS 288. f. 5/4. ö.e. 3. lap.

¹³⁰ MOL M-KS 288. f. 5/2. ö.e. 5. lap

pálfordulásaival. Nagy Imrével való közös forradalmisága a bürokratikus vezetési módszerek elleni harcban érdemben 1956 tavaszáig és taktikai okokból az október 27-i platformig tartott – mint fent láttuk.

A két elhajlás megítélésében ugyanakkor súlyponteltolódás mutatkozik: a decemberi párthatározat az „ellenforradalom” kirobbanásának első okaként még azt adja meg, hogy a Rákosi–Gerő-klikk *„1948 végétől kezdve letért a marxizmus–leninizmus elvi alapjáról”*¹³¹. A *„szovjet példa gépies másolásával”*¹³² megsértették a magyar nép hazafias érzéseit és antidemokratikusan kormányoztak. Ezzel Nagy is egyetértett, noha más megfogalmazásban: az „SZKP-típusú párt” *„nem volt a munkásosztály pártja, és nem volt marxista párt, nem volt a magyar szocializmus irányító, vezető ereje. A párt egy szűk államhatalmi szerv volt, szorosan összenőve az államvédelmi szervekkel, és annak funkcióit gyakorolta, a bonapartista diktatúra és a diktátor-klikk végrehajtó eszköze volt.”*¹³³ A Rákosi-kor politikai tartalmának és gyakorlatának teljes negligálása teremti meg a pártellenzék egykori létezésének jogosságát¹³⁴.

Az 1957. februári párthatározat felcseréli az oksorrendet, és 1956 elsődleges oka a Nagy Imre-csoport árulása lett. Megváltozik a két társaság megnevezése is: Nagy Imre elvtársékból a „csoport” megjelölésen át az áruló ellenforradalmi klikk megjelölésig vezet az út, *„a Rákosi–Gerő-klikk politikai bűnei hibás „vezetési módszerekre” zsugorodnak össze, Nagy Imre és munkatársainak hibái árulássá, ellenforradalmi tevékenységgé nőnek.”*¹³⁵ Ennek egy legitimációs tényező volt a fő oka.

A legitimációs tényező a következő: az egész kort teljes egészében nem lehet elítélni, hiszen ekkor „rakták le a szocializmus alapjait”. Így óhatatlanul jogfolytonossá teszi magát a forradalom előtti kurzussal, noha személyében, politikai felismeréseiben garanciát lát arra, hogy *„nem folytatódik a régi dolog”*¹³⁶, még ha a politikai gyakorlat és hatalmi fellépés az elvetett praxist idézte is. Kádár politikai szocializációját tekintve Rákosi-tanítvány volt. Noha elismeri, hogy politikájukkal *„Rákosiék akarva-nem akarva az ellenforradalom kezére játszottak*, 1957. április 5-én, a moszkai fejleményeket közölve az IKB nyilvánosságával kijelenti, hogy a harc *„az ellenforradalommal szemben nem lehet következetes, ha teljesen egyenlő súllyal emlegetjük a volt vezetők hibáit és az árulók*

¹³¹ Balogh–Némethné 1993: 238.

¹³² Uo.

¹³³ Nagy 2006: 146.

¹³⁴ 11. melléklet

¹³⁵ Uő. 212.

¹³⁶ MOL M-KS 288. f. 4/1. ő. e. 9. lap

cselekményét.”¹³⁷ Minőségileg más kérdéssé válik a két csoport ügye, lényegtelen lesz, hogy a „régí vezetése” miképp viszonyult az elvi alapokhoz, a Nagy Imre-féle társasághoz képest. A lényeg az, hogy a Rákosi-korszak neve összeforrott a „szocializmus alapjainak lerakásával”, azaz a hatalmi pozíciók kisajátításával, melyek közül csak ez vállalható örökség, míg a Kádár felfogásában a Nagy Imre nevével összeforrasztott ’56-ból semmi sem vihető tovább (legfeljebb a hibás vezetési módszerek formális elítélése), hiszen a „klikk” feladta a szocializmus pozícióit¹³⁸. Nagy Imre politikai naplójában nem véletlenül nevezi Kádárt neosztálinistának, aki az 1956-os júliusi Gerő Ernő nevével fémjelzett „tisztá lap” politikájától kívánja folytatni az 1956. októberében alkalmi kisiklást szenvedett szocialista építőmunkát.

X. Összegzés, befejezés

A dolgozatban láthattuk – a problémakör minden apró vonatkozását közel sem érintve –, hogy milyen motivációk, mozgatórugók, kényszerek motiválták a két politikus 1956-ról alkotott koncepcióinak alakulását a forradalom alatt és azt követően. Mindketten bűnbaknak tartották magukat: Nagy Imre úgy gondolta, hogy Kádárék árulása miatt *„bűneik következményeit nekem kellett és kell viselnem”*¹³⁹. Kádár utolsó beszédében bibliai értelemben véve tartotta magát bűnbaknak, mert úgy érezte, rendszere egészének ellentmondásaiért, az összeomlás okaiért egyoldalúan őt akarják felelőssé tenni¹⁴⁰. Kádár a Nagy Imrével szemben elkövetett politikai gyilkosság bűnrészes volt, az eljárás egyik irányítója, így ezért is alighanem a kizárólagos felelősséget kellett viselnie az MSZMP akkori összetételét nézvést.

Kádár hatalmi legimációjának alátámasztásához ellentmondásokkal teli, önfelmentő, bűnbakkereső és mesterkélt magyarázatokkal élt. Ezt elsősorban a marxizmus–leninizmus eszmerendszere nyújtotta szűk terminológiai mozgástér és egyéni ideológiai képzettsége határozta meg. 1956 politikai arculatában a reform lehetősége helyett idővel az ellenforradalom felülkerekedését és tértnyerését látta, mely a párt kivívott pozícióinak elvesztését is jelentette. Aki a pártot támadja, az a rendszert is meg akarja dönteni – gondolta, hiszen a kettő léte kölcsönösen feltételezi egymást. A forradalom első

¹³⁷ MOL M-KS. 188. f. 4/7. ő. e. 6. lap

¹³⁸ 12. melléklet

¹³⁹ Nagy 2006: 192.

¹⁴⁰ Kornis 2006: 104–105.

napjait élete végéig a tömegek fellépése miatt veszélyes népfelkelésnek¹⁴¹, az események egészét ellenforradalomnak tekintette.

Nagy hitt abban, hogy „*vannak kommunisták, akik a szocializmust emberségesen akarják, kevesebb áldozattal, több kenyérrel és szabadsággal, félelem és terror nélkül.*”¹⁴² Sorsa felveti a kérdést: képviselheti és érvényesítheti-e a bolsevik rendszer a maga igaz valójában ezt az alapelvet? A kádári politika is bebizonyította, hogy aligha. A félelem ugyanis a rendszer alapeleme volt, s a mai is sokszor visszasírt szociális biztonság is ellentmondásokkal terhelt. Nagy mindvégig alaptételként használta azt, amit Kádár csak 1957. júniusában mondott ki: a rendszer, az ő fogalmát használva „*a proletárdiktatúra nem állhat fenn a tömegek támogatása nélkül*”¹⁴³. Mikorra megtörték az „ellenforradalom hadállásait”, 1957 nyarán elkezdte kimondani azokat az elveket, amelyekkel – egy újabb ’56 elkerüléséért – a megfélemlített társadalommal szemben elfogadható módon lehet a hatalmat gyakorolni. Ennek csúcsa az 1962-ben elmondott „Aki nincs ellenünk, az velünk van” politikai krédó, s a „kádári társadalmi alku”, melynek fontos eleme volt a stabil életszínvonal-növekedést elérni képes prosperáló gazdaság megteremtése. A szlogent ’57-ben úgy fogalmazta meg, hogy a pártot „jóindulatú rokonszenvezők tábora vegye körül”¹⁴⁴. A pártvezetésben – a „két vonal” kialakulásának elkerüléséért – az alapkérdésben egységnek kell lenni, az elvtelen karrieristákat ki kell szűrni – fogalmazza meg ’57. május 1-jén.

Nagy felismerte a mozgalom arculatában a nemzeti kérdés fontosságát¹⁴⁵, míg Kádár a nacionalizmust kezelendő kérdésként kezelte. Előbbi a blokkon belüli semlegességet akart kivívni, a jugoszláv mintához hasonlóan, míg Kádár csak kétfajta elkötelezettséget ismert: vagy az „imperialisták táborába” tartozik az ország, vagy a szovjet függőségi övezetbe – annak minden velejárójával együtt, köztes állapot nincsen. Kénytelen volt azonban a vörös mellett¹⁴⁶ a magyar nemzeti színeket is magáénak tekinteni.

A magyar társadalom, a magyar nemzet egésze óriási árat fizetett a fél évszázados terelőutas/zsákutcás utópista modernizációért. Ennek maradéktalan kiértékelése még várat magára. Kit őriz meg, milyen helyen és miért a társadalom a maga kollektív emlékezetében: Nagy Imrét, vagy Kádárt?

¹⁴¹ Uő.: 124.

¹⁴² Nagy 2006: 7.

¹⁴³ Rákosi 1981: 233.

¹⁴⁴ Uő. 252.

¹⁴⁵ 13. melléklet

¹⁴⁶ M. Kiss 2011: 172.

XI. Felhasznált irodalom:

1. Forráskiadások:

Balogh–Némethné 1993. = Balogh Sándor – Némethné Vágyi Karola (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. Intera, Budapest.

Feles 1979. = Feles Györgyné (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962*. Budapest.

Germuska 1996. = Germuska Pál (közread.): *Kádár János Tatabányán 1956. november 30-án*. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/kadar-janos-tatabanyan-1956-november-30-an>. (2013-01-05, 10:23)

Gyurgyák 1989. = Gyurgyák János (főszerk.): *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.—november 9.* Századvég, Budapest.

Kiss 2004. = Kiss Péter (szerk. et al.): *Magyar Kormányprogramok 1867–2002*. 2. kötet. Budapest.

Muszatov 1993. = Muszatov, Valerij: Kádár és Gorbacsov első találkozója. Elérhető: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-03/ch09.html> (2013-01-08, 16:32)

Nagy 2006. = Nagy Imre: *Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékezések 1956-1957*. (Szerk.: Vida István) Gondolat, Budapest.

Rainer–Szereda 1996. = Rainer M. János – Vjacseszlav Szereda (szerk.): *Döntés a Kremlben*. 1956-os Intézet, Budapest.

Rákosi 1981. = Rákosi Sándor (szerk.): *Júliustól júniusig. Dokumentumok 1956—1957 történetéből*. Kossuth, Budapest.

Ripp 1997. = Ripp Zoltán: *Ötvenhat októbere és a hatalom. A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai 1956. október 24.—október 28.* Napvilág Kiadó, Budapest.

Szakolczai 2006. = Szakolczai Attila (szerk.): *1956*. Osiris, Budapest.

Szereda–Sztikalin 1993. = Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin: *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából*. Zenit Könyvek.

ÚML 1962. = *Új Magyar Lexikon* 5—6. kötet. Szerk.: Berei Andor et al. Budapest.

2. Levéltári források:

Az MSZMP KB / PB online elérhető, digitalizált jegyzőkönyvei a Magyar Országos Levéltár anyagából:

MOL M-KS 288. f. 4/1. ö. e. /Az MSZMP 1956. november 11-i IKB-ülésének jegyzőkönyve/

MOL M-KS 288. f. 5/2. ö. e. /Az MSZMP 1956. november 16-i IIB-ülésének jegyzőkönyve/

MOL M-KS 288. f. 5/4. ö. e. /Az MSZMP 1956. november 23-i IIB-ülésének jegyzőkönyve/

MOL M-KS 288. f. 4/2. ö. e. /Az MSZMP 1956. november 24-i IKB-ülésének jegyzőkönyve/

MOL M-KS 288. f. 4/3. ö. e. /Az MSZMP 1956. december 2–5-i IKB-ülésének jegyzőkönyve/

MOL M-KS. 188. f. 4/5. ö. e. /Az MSZMP 1957. február 26-i IKB-ülésének jegyzőkönyve/

MOL M-KS. 188. f. 4/7. ö. e. /Az MSZMP 1957. április 5-i IKB-ülésének jegyzőkönyve/
CSMLCSL XIV. 3. 1956.11.3. = Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltára. Dudás Lajos tanár, helytörténész iratai.

3. Könyvek, monográfiák:

Ferrero 2001. = Ferrero, Guglielmo: *A hatalom*. Kairosz, Budapest.

Horváth 2005. = Horváth Jenő (szerk.): *Világpolitikai lexikon 1945–2005*. Osiris Kézikönyvek, Budapest.

Huszár 2006. = Huszár Tibor: *A hatalom évei 1956–1989*. Corvina, Budapest.

Kahler – M. Kiss 1997. = Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma?* Püski, Budapest.

Kahler 1993. = Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon 1945–1989*. Zrínyi, Budapest.

Keller–Körösi–Molnár 2006. = Keller Márkus – Körösi Zsuzsanna – Molnár Adrienne (szerk.): *A forradalom emlékezete. Személyes történelem*. 1956-os Intézet, Budapest.

Kornis 2006. = Kornis Mihály: *Kádár János utolsó beszéde*. Kalligram.

Lomax 1989. = Bill Lomax: *Magyarország 1956*. (Fordította és szerkesztette: Krassó György). Aura Kiadó, Debrecen.

M. Kiss 2006. = M. Kiss Sándor: *Utak '56-hoz, utak '56 után*. Mundus, Budapest.

M. Kiss 2011. = M. Kiss Sándor: *Közelítések, 1956*. Kairosz, Budapest.

Rainer 2006. = Rainer M. János: *Ötvenhat után*. 1956-os Intézet. Budapest.

W. Barna—Szötsné 2007. = W. Barna Erika—Szötsné Fritz Ágnes: *Nagy Imre. Egy 20. századi magyar sors a grafológia tükrében*. Flaccus.

4. Tanulmányok, cikkek:

Feitl 1989. = Feitl István: *A magyar munkástanácsok és az öngazgatás 1956-ban*. In: *Eszmélet* 1989/2. 45—52.

Gerő 2007. = Gerő András: *A munkásosztály metamorfózisa*. In: Vargyas Zoltán (szerk.): *Mit kezdünk vele? XX. Század Intézet*. pp. 109—124.

Juhász 2006. = Juhász Vilmos: *A forradalom követelése*. In: Borbándi Gyula—Molnár József (szerk.): *Tanulmányok a magyar forradalomról*. Mikes International, Hollandia (reprint) pp. 183—239.

Kendeffy 2006. = *Kádár János jó elvtárs vagy shakespeare-i dráma hős?* Roger Gough brit történésszel Kendeffy Áron beszélget. *Kommentár*, 2006/6. pp. 19—30.

M. Kiss 2012. = M. Kiss Sándor: *Kádár*. *Rubicon*. 2012/8. pp. 48—56.

Nagy 1955. = Nagy Imre: *A magyar közélet időszerű erkölcsi-etikai kérdéseiről*. 1955. december. Kenedi János (szerk.): *Az igazság Nagy Imre ügyében*. Budapest, 1989. Századvég. pp. 144—154.

Rainer 1992. = Rainer M. János: *A Parlamenttől a Fő utcáig. Nagy Imre gondolati útja, 1956. november 4. – 1957. április 14.* In: Uő (szerk.), *Évkönyv, 1956-os Intézet*, Budapest. pp. 113—146.

Rainer 2001. = Rainer M. János: *Az eszmék útja, előzmények és események*. In: Dr. Király Béla (szerk.): *A magyar forradalom eszméi. Eltérítésük és győzelmük 1956—1999*. Atlanti Kutató és Kiadó Társaság. pp. 21—42.

Rainer 2012. = Rainer M. János: *Nagy Imre és Kádár János. Párhuzamok és keresztezések*. *Rubicon*. 2012/8. pp. 42—48.

XII. Mellékletek:

1. számú melléklet:

A snagovi kézirat néhány lapja – megfigyelhető a lehajló sorvég és a kötetlen betűformálás. Nagy, 2006. = Nagy Imre: *Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékezések 1956-1957.* (Szerk.: Vida István) Gondolat, Budapest. CD-melléklet.

[illegible]

3.) Uzgādinātā ar m' p' r' z -
kromu, m' M S M P. Krievuā-
nu formu jābū, unih, m' zā-
kān f' r' g' l' o' t' o' p' p' i' f' o' n' e' t' o' l' o' u
mūden sociālā p' p' u' a' u' zē
tā k' i' v' i' t' a' l' i' s' ē' t' , t' o' r' o' b' b' o' p' u' s' z'
o' l' t' o' o' p' o' t' i' p' o' k' o' s' m' o' s' z' o' -
m' i' d' o' p' l' i' b' e' r' a' t' a' l' i' o' z' o' s' m' l' o' z' o'
p' e' r' s' p' e' k' t' i' v' i' o' z' i' t' , h' e' i' e' r' o' z' o' t' o' z'
o' f' o' n' e' t' o' l' o' u' p' l' a' m' o' k' r' o' t' i' l' u' s'
k' o' n' c' e' p' c' i' o' p' l' o' z' o' n' , p' l' o' z' t' u' r' o'
f' i' g' u' r' o' u' k' o' n' v' i' t' i' o' z' o' s' p' o' m' o' z'
g' o' l' o' u' v' i' s' t' a' f' o' z' t' o' s' ē' n' o' k' g' r' a' f' i' -
z' o' t' o' k' o' n' c' e' p' c' i' o' z' i' t' .

4.) m' z' o' l' o' l' u' s' t' m' m' k' e' b' i' -
n' e' t' , u' n' i' h' o' s' o' c' i' a' l' i' s' t' o' p' i' -
~~u' n' i' h' o' s' o' c' i' a' l' i' s' t' o' p' i' -~~ p' l' a' m' o' k' r' o' t' i' l' u' s' m' o' k'
v' e' l' o' s' p' e' n' n' e' t' i' t' o' m' o' v' i' l' i' s' ē' t'
f' i' g' u' r' a' l' i' s' .

2. számú melléklet:

Kása István programjavaslata. Jegyzőkönyv a csongrádi Nemzeti Bizottság október 29-i üléséről. (CSMLCSL XIV. 3. 1956.11.3. Dudás Lajos tanár, helytörténész iratai)

Kása István: Szombaton értesültem arról, hogy Csongrádon is mozgolódás van. Azon gondolkodtam, hogy a mi kívánságainkat is fel kellene terjeszteni. A következőkben gondoltam előterjeszteni.

- 1./ A varsói szerződés értelmében az orosz csapatok azonnali kivonulása.
- 2./ Az országgyűlést feloszlatni és új választást a nép érdekének megfelelően kitűzni.
- 3./ Magyarországon sok ártatlan embert ítéltek el, azoknak és Mindszentinek szabadon bocsájtását, valamint Péter József püspöknek.
- 4./ Az összes szövetkezetek szigorú önkéntesség elve alapján való fenntartását.
- 5./ A kiskereskedelem visszaállítását.
- 6./ Az adók rendezését. / Meg kell mondanom hogy én is 50000 forintot fizettem be az 1955/56-os gazdasági évben 25 és fél hold földem után és kb. 100000 Ft. értékű beadást teljesítettem. Évekig nem vágtam sertést. Egy mázsa búzát saját részemre nem örülhettem meg. Az adót igazságos alapon kell mindenki részére kivetni, mert az adót fizetni kell, az államháztartás egyik alappillére ez.
- 7./ A beszolgáltatás végleges felszámolása. Kb. egy hónappal ezelőtt jelent meg egy cikk, hogy azért van szükség beszolgáltatásra, hogy az export tervet teljesíteni tudjuk. A parasztság a II. világháború előtt annyi jószágot nevelt fel, hogy bárhova mentünk az üzletekben azt kérdezték, hogy milyen parancsol. Most meg kell mondani, ezer mázsa száma mehtek tönkre a búzák, kukoricák a helytelen tárolás következtében.
- 8./ A munkásoknak a sztrájkjogot visszaadni, a munkabért emelni, olyan létalapot teremteni, hogy a feleségnek ne kelljen munkába menni.
- 9./ Pénzügyi nehézségek rendezése, külföldi hitel kérdés.
- 10./ Minden állammal a szabad kereskedelem megkötése.
- 11./ A hivatalokba megfelelő képzettségű munkaerők beállítása.
- 12./ A tanuló ifjúságnak szabad pályaválasztást, ne kössük meg, hogy ki minek tanuljon.
- 13./ Nyugdíjasok nyugdíj rendezését kérjük.

Felkérünk minden magyar testvért, hogy szerencsétlen budapesti honfi-

- 1/5 -

A melléklet magyarázataként fontosnak tartom megjegyezni, hogy a társadalom akarata, heterogén, de alapkérdésekben egységet mutató programja mint

„kényszerkontextus” volt jelen az MDP politikusainak véleményformálása során. A programalkotó forradalmárok közül valamennyi szocialistának mondta magát, ahogyan az MDP vezetői is. Ez az 1956-ra vonatkozó helytörténeti források egyértelműen igazolják. Aligha lehet ugyanakkor tartalmi párhuzamot vonni a kommunista politikusok és a „mezítlábas forradalmárok” szocializmus-képe között. Kádár és pártja számára a szocializmus hazai létbiztosítékát az 1948-ban létrejövő „munkásegység” és az ezután kiformalódó viszonyok jelentették, míg az „alattvalók” számára szocialista programjuk maradéktalan, kompromisszumokat meg nem tűrő érvényesítése lett volna a jövő záloga. Az 1956. októberében megfogalmazott programok döntő többségében a honi kommunizmust jelentő „bolsevista szocializmus” értékeinek és programjának elutasítását látjuk. 1956 szocializmusának fogalomkörébe és értékészletébe politikai szempontból a nemzeti függetlenség, a polgári demokratikus politikai struktúra és hatalomtechnika tartozik bele: értve ezalatt magát a hatalommegosztást, ami jelenti a többpárti versenyhelyzet mellett a pártfüggetlen érdekképviselői intézményeket és a hatalmi hierarchia alsóbb szintjein a korporatív jellegű öngazgatást. Társadalmi-gazdasági szempontból a széles köztulajdonon alapuló és a polgári tulajdonformákat (magántulajdon) is elismerő szociális államgazdaság felépítését, a szabadságjogok gyakorlati érvényesülését alkotmányos garanciákkal, a szociális igazságosságot és az alkotmányos jogegyenlőséget. Sok esetben az ilyen típusú követeléseket a pártnyelv által megteremtett és kizárólagossá váló szakzsargonnal fejezték ki, illetve, hogy a párt által ellenőrzött értelmiségi holdudvarban valóban a fennálló rend megreformálására születtek elképzelések – minimális, a társadalom által sokszor meg sem értett formában. A bolsevizmussal azonosított magyar szocializmussal szemben Csongrád város helytörténetének kutatása során az itt leírtakat igazoló tételmondatokra bukkantam: *„Mi nem akarunk reakciót, fasizmust, mert mi azt éppen úgy gyűlöljük, mint a sztálinizmust. Mi meg akarjuk valósítani a békés semleges életmódot.”* – Magony János, az Egyesített Munkástanács ülésén elmondott szavai kizárják az 1945 előtti rend (Horthy-kor viszonyai) visszakívánását és a fennálló világ megjavítására irányuló kísérletezgetést, s az 1945-ös „tabula rasa”-tól történő újraindulást feltételznek. (Jegyzőköny az Egyesített Munkástanács november 3-i üléséről. CSMLCSL XIV. 3. 1956.11.3. Dudás Lajos tanár, helytörténész iratai) A „békés, semleges életmód” tartalma a következő címszavakkal foglalható össze egy másik forrás alapján: *„Az október 23-i program alapján állunk. Független demokratikus, a nemzeti sajátosságokat figyelembe vevő szocialista Magyarországot akarunk. Elzárkózunk minden*

jobb- és baloldali restaurációtól.”¹⁴⁷ (A székesfehérvári Vörösmarty rádió december 15-én közli „az egyetemi forradalmi bizottság” 9 pontját. Juhász 2006: 205.)

Állításaim alátámasztásául szolgáljon a fenti programelőterjesztés.

3. számú melléklet:

A kádári társadalomkép (megtévesztett dolgozók – tudatos ellenforradalmárok) jól kiolvasható Mikojan és Szuszlov SZKP KB-nak írt október 26-i jelentésében.

„A kormányellenes megmozdulásokban – mondta Kádár – meg kell különböztetni az ellenforradalmi puccsistákat, akik meg akarják semmisíteni a népi demokratikus rendszert, akikkel a végsőkig kell folytatni a fegyveres harcot (ez a KV-tagok túlnyomó többségének általános véleménye – mondotta) és a tevékenységünkkel elégedetlen széles néptömegek mozgalmát – idetartoznak egyetemisták, értelmiségiek, széles munkásrétegek, sőt, jelentős számú párttag is. Ezt a széles körű elégedetlenséget használják ki a reakciós erők. A feladat az, hogy a néptömegeket el kell szakítanunk az ellenforradalmi erőktől, és a saját oldalunkra kell állítanunk.” (Szereda—Sztikalin 1993: 110.)

4. számú melléklet:

„minden bevetett szovjet egységgel erősebbek leszünk katonailag és gyengébbek politikailag, napokon belül az egész felkelés átalakul nemzeti háború a Szovjetunió ellen, hiszen ahány egység aktivizálódik a harcban, olyan mértékben erősödik és mélyül a nacionalista pozíció a tömegekben”. (MOL M-KS 288. f. 4/1. ö.e. 1—2.)

5. számú melléklet:

Elvtársai győzködése során a következőképp domborítja ki mondanivalója élet a decemberi pártvitán, üzenve a „puha vonal” híveinek is:

*„Elvtársak nézzünk szembe a tényekkel? Mi az a nemzeti forradalom? Munkásforradalom? Ez elvtársak tiszta, a szó szoros értelmében vett ellenforradalom!”
(...) Ez nem nemzeti demokratikus forradalom. Nem elvtársaim! Ez a szó legtisztább értelemben vett ellenforradalom!” (MOL M-KS 288. f. 4/3. ö. e. 10—11. lap)*

6. számú melléklet:

Részlet Kádár János 1956. november 24-i KB-ülésen történő felszólalásából:

„Egy másik kérdést is felvetek. Nálunk most a párt- és államvezetés területén nagyon sok olyan – talán lehet mondani többségében – elvtárs van, aki hosszú ideig részt vett a pártellenzék harcában. Én nem tagadtam és soha nem is fogom tagadni, hogy Rákosi Mátyással együtt mentem tiszta meggyőződésem szerint és elfogadtam az ő vezetését azokban az időszakokban, amikor ő forradalmár volt: a Horthy-rendszer idején – mert nem véletlen, hogy a Csillag-börtönben ismerkedtem meg vele – de abban az időszakban, amikor a hatalomért harcoltunk 1945–47-ben. Ugyanígy nem tagadom és ugyanígy büszkeséggel mondom, hogy a mostani időszakban én is együttthaladtam Nagy Imrével és a többiekkel addig, amíg az volt a meggyőződésem, hogy az antidemokratikus vezetési módszerek ellen folytatták a harcot a párt és az állami élet területén. Ebben magam is egy voltam ezzel az úgynevezett Nagy Imre-csoporttal. Volt azonban egy időszak, amikor a párton belüli kérdéseket a párton kívülre vitték, amikor a belső kormányzati kérdéseket az utcára vitték, amikor az én utam elvált ettől a csoporttól olyan értelemben, hogy többé nem tudtam teljes mértékben egyetérteni velük. Voltak olyan dolgok, amikben támogattam őket. De már az utolsó időkben igen fontos kérdésekben nézeteltérés volt köztünk. Akkor kezdtek engem – nem előttem – nem tudom én minek nevezni. De ez nem tesz semmit. Amikor olyan helyzet alakult ki, hogy más megoldás nem volt – de egy még lehetséges – én az összes döntéseknél ott voltam és megszavaztam azokat, ezekért vállalom a felelősséget – Nagy Imre és társai kezébe tettük le a vezetés pozícióit. Ezért én felelős vagyok. De ez már kipróbált út. Eljutottunk az ellenforradalomig és eltűrtük, hogy szétbomlasszák a pártot és az államapparátust. Az súlyos csapás volt, hogy kádereink egy része megijedt. De, aki részt vett ezekben a harcokban, az tudja, hogy a kétségbeesett telefonhívásokra még csak világos és teljes értelmű választ sem adtunk a kommunistáknak és ezzel megtörtük a pártot. És, hogy ezt nem tudtuk megtenni, annak az volt az oka, hogy a pártvezetésben és a kormányon belül két áramlat volt. És ez megnyilvánult a felkelés megítélésében és később az

ellenforradalom idején is. Hogy mi volt az a felkelés, ami október 23-án történt, azt nagyon pontosan kell nekünk tisztázni. Szerintem az külön dolog, ami október 30-án kezdődött. Nem volt tisztességes dolog, hogy az Akadémia-utca 17-ben volt a fegyveres felkelés elleni harc vezérkara és ott volt a demokratikus felkelés szellemi vezetésének központja is. És itt a tisztességben nem nálunk volt a hiba, hanem Nagy Imrénél, mert oda engem nem hívtak meg, de Nagy Imrét igen, ahol a felkelés elleni harcnak a vezérkara volt.” (MOL M-KS 288. f. 4/2. ö. e. 11–12. lap)

7. számú melléklet

Nagy levezetése a maga gondolatrendszerében és az állampárt működését tekintve is igaz és jogos. A felelősség ugyanakkor kommunista szempontból mindkettejüket illetné.

„A népi demokrácia olyan társadalmi–politikai rendszer, amelyben a vezetést a párt valósítja meg, (...) irányítja az állam tevékenységét. A pártnak ez a vezető szerepe az október–novemberi események idején teljesen eltűnt, (...) Az oka ennek egyszerű és világos, a felelősség elhárítása, illetőleg áthárítása. Az eseményekért, az azokat előidéző okokért, s azok következményeiért kizárólag a Nagy–Losonczy-csoport, illetőleg a Nagy Imre-kormány a felelős. Itt nem érvényesül a legfőbb elv, a párt vezető szerepéről az állami élet irányításában!! A párt felel a kormány szaváért is, a kormány politikájáért is. Ez így volt korábban, ez így volt most is, csupán az októberi események idején nem érvényes ez az alapvető elv, (...) A Nagy Imre-kormány árulásáról beszélni azt jelenti, hogy a pártvezetés is, miután a kormány a párt utasításai és határozatai szerint járt el, elsősorban a pártvezetés árulásáról kell beszélni. Ha pedig egy így van, (...) akkor a fő áruló – Kádár János, a párt első titkára.” (Nagy 2006: 142–143.)

8. számú melléklet:

Az 1957. májusában elmondott parlamenti beszédében az alábbiakban összegzi Nagy Imréék tevékenységét:

„a Nagy Imre–Losonczy-csoport egy vonalban harcolt a Horthy-fasiszta burzsoá ellenforradalommal a Magyar Népköztársaság életérdekei ellen, (...) élen járt a párt elleni uszításban, ajtót-kaput nyitott az ellenforradalom számára, (...) azt bizonyítja, hogy Nagy

Imréék elárulták a párt, a magyar nép, a népköztársaság, a haza érdekeit.” (Rákosi 1981: 193.)

9. számú melléklet:

„A kormány intézkedései kifogták az ellenforradalom vitorlájából a szelet, ezért nem volt tömegbázisa. November első napjaiban megvoltak a politikai feltételei a konszolidációnak saját erőnkéből. A demokratikus erőknek, a szocializmus demokratikus szövetségeseinek négy párt koalíciós együttműködésben való egyesítése, az ellenforradalmi erők politikai elszigetelését és a tömegektől való leválasztásukat”. (Nagy 2006: 162.)

10. számú melléklet:

„A ma hősködők, az utólag bölcselkedők hitvány és undok patkány módjára viselkedtek: a hajót süllyedni érezték, és fő feladatuknak saját bőrük megmentését tartották. Ma hintáslegény módjára teli torokkal üvöltöznek a hazáról, (...) Íme a mai hősök, akik tegnap még gyáva férgek voltak, (...) Olyan bűnt követtek el a nemzet ellen, amelyet ő már soha nem tehet jóvá: hazaáruló. (...) Erkölcsi hullák, akiknek legtanácsosabb a hallgatás. Dezertőrök, megszöktek, másokon kérik számon gyalázatos árulásukat.” (Nagy 2006: 166–167.)

11. számú melléklet:

„A júniusi politika lett a harc központi kérdése: a Rákosi-klikk befolyása alatt a párt KV-e és a kormány ellene, a párt tagsága és a néptömegek mellette foglaltak állást. A párt KV-e elszakadt, és szembefordult a párt tagságával, amely összeforrott a legszélesebb néptömegekkel. Kommunisták vezetése alatt az egész népet átfogó hatalmas és egységes ellenzéki mozgalom jött létre, amely Nagy Imre és a júniusi program körül alakult ki. Egységes ellenzék volt, határozott platformmal, amely közel két éven át a párt politikai fő vonala volt. [1953–55 között – G. M.]” (Nagy 2006: 114.)

12. számú melléklet:

Nagy Imre saját ellenzékének szerepváltozását a trojkával összevetésben a következőképp jellemzi:

„Januárban még Rákosi–Gerő-klikket emlegetnek, aztán január második felében elmarad a „klikk” jelző, elmarad Gerő neve is, Rákosinak pedig csak a hibáiról beszélnek. Februárban már elmarad a Rákosi–Gerő megnevezés, és csupán a „régí vezetés” hibáit emlegetik. Márciusban Rákosi és Gerő már elvtársak lesznek újra. Öt hónap változása: Nagy Imre elvtársat és munkatársait áruló ellenforradalmároknak bélyegzik, a Rákosi és Gerő-klikket elvtársaknak rehabilitálják. A Rákosi–Gerő-klikk politikai bűnei hibás „vezetési módszerekre” zsugorodnak össze, Nagy Imre és munkatársainak hibái árulássá, ellenforradalmi tevékenységgé nőnek.” (Nagy 2006: 212.)

13. számú melléklet:

Nagy Imre „nacionalizmusa” az alábbiakban foglalható össze:

„A magyar nép nem sovíniszta, nem is kozmopolita, nem is akar, nem is fog azzá válni. A néptől idegen, ostoba politika, amely nem más, mint nemzeti nihilizmus, amely a hazaszeretet és a nemzeti érzés erényeit elutasítja, magatartásával éppen a sovínizmus veszélyét szítja fel.” Egy kommunistának Nagy értékrendje szerint *„erény a magyar nép szeretete és megbecsülése, a vele való szoros kapcsolat és összeforrottság, hűség a néphez, érdekeinek igazi szolgálata. Ez a párt és minden kommunista erkölcsi parancsa, ez a morális alap, amelyen minden tevékenységünknek épülnie kell. Harcolni kell a humanizmus, az emberiesség elvének a kommunisták tevékenységében való érvényesüléséért (...) Ilyen erény: az igazi hazafiság, a hazaszeretet érzése, a haza minden előtt magasztos eszményének hű és önzetlen szolgálata, amely nagyrabecsülést keltett a kommunisták iránt. A magyar tehetséges, szorgalmas nép, multja és jelene egyaránt bizonyítja, hogy tudomány, technika, művészet, irodalom, zene és sport terén mily nagyszerű alkotásokra, teljesítményekre képes. De nem kisebb államalkotó képessége és államfenntartó ereje. Minden történelmi korszakban kitermeli nemzeti génuszait, nagy államférfiait és hadvezéreit, aki a társadalmi fejlődés és átalakulás viharos századain át elvezették az országot a szocializmus küszöbéig. Ez a nemzet most sem lett kiskorívá, most*

sem szorul gyámkodásra, meg tud állni a maga lábán és a békeszerető népek nagy családjában, a szocializmus, az emberi haladás ügyével együtt, a nemzeti szabadság és függetlenség ügyét is méltóan képviselni és előrevinni tudja. Ezt azonban csak a népből eredt, a néppel összeforrt és érte küzdő vezetők, a néppel együtt tudják valóra váltani. Nálunk a mai vezetők okatlan politikája az elnemzetietlenítés útján akar a szocializmus felé haladni, (...) mert a magyar nép, mint minden más nép, a szocializmust úgy fogadja el, ha nem kell feláldoznia nemzeti érzéseit, tudatát és sajátosságait, amelyeket a szocialista társadalom kereteiben is tovább kíván ápolni.” (Nagy 1995: 153–154)